

RIIGIKOGU

8. istungjärk **Protokoll nr. 146 (4).**

1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra kinnitamine. — 2. Perekonnaseisu seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 3. Perekonnaseisu seaduse maksmapanemise seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 4. Awalikude üldharidusliste keskkoolide seadus — I lugemisel. Wastu wõetud. — 5. Koosoleku lõpetamise ja järgmise koosoleku aja määramise küsimus.

Riigikogu koosolek 19. septembril 1922. a. kell 5 p. 1.

Kokku on tulnud 77 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees **J. Kukk**.

Sekretääri kohal sekretäär **A. Tupits**.

Walitsuse loosis: kohtuminister **J. Reichman**, sõjaminister **J. Soots**, haridusminister **H. Bauer**, siseminister **K. Einbund**, töö - hoolekandeminister **Chr. Kaarna**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päewakorra kinnitamine. Juhataja **J. Kukk:** Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Kas tehakse tema täiendamiseks wõi muutmiseks mingisugust ettepanekut? Ettepanekuid ei tehta; loen päewakorra wastuwõetuks sel kujul, nagu ta on kokku seatud.

2. Perekonnaseisu seadus — I lugemisel. Üldise komisjoni aruandja **T. Kalbus:** Perekonnaseisu seadus sai Asutawa Kogu ajal juba 29. juunil 1920 aastal vastu wõetud ja „Riigi Teatajas“ wälja kuulutatud. Kuid see seadus ei hakanud peale „Riigi Teatajas“ wäljakuulutamist maksma, waid selleks pidi ilmuma eri maksmapanemise seadus. Senni see seadus ei ole ilmunud. Wahepeal sai walitsuse poolt wälja töötatud abieluseadus ja on juba Riigikogu poolt I lugemisel vastu wõetud. Wiimase kokkuseadmise juures tekkisid mitmed uued küsimused, mille tõttu perekonnaseisu seadus pidi uuesti läbi waadatud saama. Kui ta uuesti ümber töötatud oli, tuli wälja, et suurem jagu paragrahwisid tuli ümber redigeerida. Hulk neist käsitawad tehnilisi küsimusi, kuidas ametnikud toimetama peawad, nii et nendel põhimõttelikult suurt tähtsust ei ole. Üldse peab ütleva, et see seadus, mis esitatud on ja üldise komis-

joni poolt Riigikogule heakskiitmiseks ette pandud, ei muuda mitte neid põhimõtteid abielusõlmimiste, sündimiste ja suremiste registreerimise kohta, mis juba Asutawa Kogu poolt perekonnaseisu seaduse aluseks olid pandud.

Kõigesuurem muudatus, mis käesolewas eelnõus tehtud, on nimelt see, et see registreerimine ei ole mitte omawalitsuste juures, omawalitsused ei toimetata seda, nagu Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seaduses oli ette nähtud, waid on ette nähtud registreerimiseks ametnikud ja registreerimise keskasutused. Need on riigiametnikud ja neid määratakse osalt kohtuministri poolt, osalt rahukogu poolt, ja nende ülespidamise kulud ei lähe selle tõttu ka mitte omawalitsuste kanda, waid riigikassa kanda kohtuministeeriumi eelarwe järele. (Wahelhüüe paremalt poolt: Kust riigikassa seda raha wõtab?) Niisamuti lähewad ka kõik tulud, mis registreerimise eest tulewad, riigikassasse. Üldine kalkuatsioon, mis kohtuministeeriumis kõigi kulude ja tulude kohta kokku on seatud, näitab, et sissetulekud wäljaminekud katawad, ja see maks, mis registreerimise eest maksta tuleb, ei ole mitte suur, waid ulatab umbes keskmiselt wõttes 200 margani. Tähenab, igal juhtumisel vähem kui praegusel ajal ristimise ja abielluastumise toimetus maksab.

Asjaolud, mis sundisid iseäralikka ametnikka sisse seadma ja mitte omawalitsuste peale neid toimetusi jätma, on järgmised: registreerimise toimetamine ja nende aktide kokkuseadmine on nii tähtis, et isikud, kes neid toiminguid teewad, peawad enam-wähem ette walmistatud olema, kuna seda ei wõi arwata, näituseks wallawanematel, kelle peale Asutawa Kogu seaduse järele see toimetus pandi. Nagu teate, on wallawanemad walitawad. Walitud isik wõib küll väga hea wallawanem olla omawalitsuse asju ajama, aga kui palju tema juriidiliste küsimustega tuttaw on ja kuidas registreeri-

mist tarwis toimetada, seda just öelda ei wõi. Tuleks niisugune kord wälja, et peasjalikult juriidiliselt wastutawad wallawanemad, kuna tegelikult töö langeks kirjutajate wõi kirjutajate abide peale. Et need aktid mitte wähem tähtsad ei ole, kui igasugused lepingud, mida notaariused toimetawad, sellepärast siis arwati, et nende aktide tegemise juures peaks umbes needsamad määrused maksma, nagu need notaariustel maksawad. See oli nüüd kõigetähtsam põhjus, miks seaduses on ette nähtud, et need toimetused riigi poolt määratud ametnikkude peale pannakse. Kuid kawatsetakse mitte iseäralikka ametnikka selleks määrata, waid isikud, kes wastawa eksami ära teewad, wõiwad seda ametit pidada. Selleks otstarbeks tahetakse ära kasutada, näituseks, wallakirjutajaid, kooliõpetajaid, rahukohatunikke ja notaariusi. Need wõiwad kõik perekonnaseisu aktisid kokku seada. Perekonnaseisu seaduse järele on ette nähtud perekonnaseisu ametnikud, kes neid aktisid kokku seawad ja siis perekonnaseisu arhiive korraldawad, mis igas kreisilinnas olemas on. Nende ametnikkude arw on umbes nii kalkuleeritud, et kõik see töö, mis registreerimise juures teha tuleks, ühetasaselt ära jaotatud oleks. Üldse on nii kawatsetud, et ametnikkude arw mitte ei tõuseks, waid kõik see töö painakse juba olemasolewate ametnikkude peale, kes ainult selle eest lisatasu saawad, mitte mingisugust täit palka, waid wäikest lisatasu. Sellepärast ei oleks mingisugust kahtlust olemas, et see ametnikkude hulk ei tea kui palju kulu riigile tooks. Et neid ametnikka kogu riigi peale üldse umbes 200 tuleks, ei tuleks selleks mitte uued määrata, waid pannakse wanadele ainult lisakohustused peale. Ka omawalitsuse asutuste juures, nagu ma tähendasin, ka wallakirjutajad, kes wastawa eksami ära on teinud, wõiwad neid akte kokku seada. See muudatus, millest ma praegu kõnelesin, ongi see põhimõttelik muudatus selles seaduses, mis on tehtud endises perekonnaseisu seaduses. Kõik teised põhimõtted on selle seadusega alal hoitud. Ainult üksikud paragrahwid, mis tehnilist laadi kannawad, on juurde nandud. Mina arwan, et pike-malt ei pruugi minul selle seaduseelnõu juures peatada, sellepärast, et see seadus on juba ammu „Riigi Teatajas“ ilmunud. Kõik on teda lugenud ja suured waidlused on Asutawa Kogu ajal olnud. Need waidlused pole weel kellegil ununenud. Suur

protsent rahwasaadikutest on ka Asutawa Kogu liikmed olnud. Neil on elawalt meeles need waidlused, kui seadus Asutawa Kogu ajal wastu wõeti. Ma arwan oma kohuseks esimesel lugemisel tähendada ainult nende muudatuste peale, mis selles seaduses on ette nähtud. Üldise komisjoni nimel teen ettepaneku seda seadust esimesel lugemisel wastu wõtta.

O. Amberg (kristl.): Austatud Riigikogu liikmed! Ilma et sügawamalt waielda selle seaduse üle, tahan ma ainult tähelepanu juhtida nende suurte wäljaminekute ja takistuste peale, mis selle seaduse wastuwõtmisega riigil kanda tuleks. Esiteks, nagu aruandja juba tähendas, mitte otsekoheselt, waid mööda minnes, et tuleb palju asutusi luua, kes seda tööd saaksid sellel näol täitma, nagu ta selles seaduses ette on nähtud. See toob riigile paratamata miljonid kulusid. Praegu ei saa lutheriusu, kui ka apostlikuusu konsistoriumid mitte rohkem kui 700.000 marka riigilt abiraha. Kui käesolew seadus wastu wõetakse, siis läheb see kaugelt üle 10.000.000 maksma. (W a h e l h ü ü e: Ü l e 100.000.000!) Wõi ka üle 100.000.000. Mina täpisealt seda wälja rehkendanud ei ole. Kui selle seaduse mõttes eitawale seisukohale asuda, siis tuleks suuremal osal kodanikkudel, kes tahawad paralleel mitmes kohas registreerimas käia, mitme ja mitme asutuse poole pöörduda. Teiseks on tegelik elu seniajani näidanud, kus meil praegu paralleel registreerimine käimas, et kõigest 4½% on wäljaspool kirikut registreerimas käinud. See tähendab, et suurem jagu ka edaspidi kiriku juures ennast registreeriwad. (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t: T ö ö - j a h o o l e k a n d e m i n i s t e e r i u m a j a s n a d s i n n a!) Wõib olla, see on Teile parem teada. Siis edasi on ka teistes kultuurimaades, wõtame näituseks Rootsis, Daanis ja isegi Ameerikas, neis kõigis on paralleel registreerimine olemas. Neid nähtusi, mis ma ette panin, arwesse wõttes teen kristliku rahwaerakonna rühma nimel ettepaneku seda seadust tagasi lükata.

Aruandja T. Kalbus: Rkl. Amberg'i wäite peale pean tähendama, et kuigi meie registreerimise omawalitsuse asutuste peale paneme, ega siis omawalitsuse ametnikkude arw wähemaks ei jää, waid ta peab, kirikute käest nende tööd ära wõttes, kindlasti tööjõudu juurde wõtma. Kui meie üldse registreerimise

anname omawalitsuse asutuste ehk riigivalitsuse kätte, saavad ikkagi kulud olema. Kuigi riik registreerimise oma kätte võtab, siis ei ole siin mitte 100.000.000 tegemist. Perekonnaseisu seaduse maksmapanemiseks on kuni 1. maini 10 miljoni krediiti määratud. Perekonnaseisu seadus toob enesega kaasa kulusid mitte üle 15 miljoni aastas, kui arvata, et kõik ametnikud täie palga saavad. Registreerimise kulusid katab rahwas. Rahvale tuleb see odavam, kui kirikus registreerimine, ja nimelt 200 marka umbes iga registreerimise pealt.

Juhataja **J. Kukk**: Asun hääletamisele. Aruandja poolt on ettepanek tehtud seda seadust esimesel lugemisel vastu võtta. (Hääletatakse. Sekretäär loeb hääli.) See ettepanek on saanud poolt 35 häält, vastu 23 häält, sellega on see seadus I lugemisel vastu võetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

3. Perekonnaseisu seaduse maksmapanemise seadus — I lugemisel.

Üldise komisjoni aruandja **T. Kalbus**: Need paragrahvid annavad õiguse kohtuministriumile asuda eeltööde tegemise juurde, arhiivide ülewõtmisele praeguste kirikuõpetajate käest ajutiste ametnikkude kätte jne. Ühtlasi näeb seadus ette, et sellekohaste ametnikkude palkadeks määratakse kohtuministriumile elarw 10.000.000 marka, mis elarwe korras välja makstakse. Teen ettepaneku seda seaduseelnõu esimesel lugemisel vastu võtta.

Juhataja **J. Kukk**: Komisjoni aruandja poolt on ettepanek tehtud käesolewat seaduseelnõu esimesel lugemisel vastu võtta. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wähemus on vastu. See seaduseelnõu on esimesel lugemisel vastu võetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

4. Awalikkude üldharidusliste keskkoolide seadus — I lugemisel.

Haridusminister **H. Bauer**: Austatud rahwasaadikud! Minewal Riigikogu koosolekul seletas härra hariduskomisjoni esimees põhimõtteid, mis meie üldharidusliste keskkoolide seaduseelnõu kokkuseadmisel

silmas peetud, selgitas tema tekkimist ja andis ülewaate kahest projektist, mis Riigikogu komisjoni poolt enam-wähem paralleel kokku olid sulatatud. Nimelt on osalt muudatustega härra Annusson'i poolt sisseantud eelnõust sisse võetud 12 paragrahwi. Wabariigi Walitsuse projektist 31 paragrahwi osalt muudatustega, ühiseid paragrahwe on mõlemis eelnõudes 53 ja täiesti uusi paragrahwe komisjoni poolt juurde lisatud on 7, peale selle on weel paralleel ettepanekuid. Nii lähewad mõlemad eelnõud — Riigikogu hariduskomisjoni ja walitsuse oma — teineteisest õige paljudes asjus lahku. Wabariigi Walitsuse nimel on mul au teatada, et ma teisel lugemisel õige paljude parandustega esinema saan. Kümnekonna enam-wähem tähtsama põhimõtteliku küsimuse kohta luban ma enesele praegu sõna võtta ja nende peale iseäranis tähelepanu juhtida.

Kohe esimesed paragrahwid mõlemas eelnõus lähewad lahku. Hariduskomisjoni eelnõu toonitab ainult wormalset haridust, kuna Wabariigi Walitsuse eelnõus mitte ainult mõistuse — waid ka südamehariduse peale rohkem rõhku tahetakse panna. Ka patriotismi ja üldkaswatuslist printsipi on siin rohkem alla kriipsutatud. Nimelt, Wabariigi Walitsuse eelnõu teine paragrahw kõlab järgmiselt: Keskkoolide ülesandeks on anda noortele kõikkõlgset kaswatust ja nende wõimetele ning kalduwustele wastawat haridust, välja arendada noori isamaaliselt mõtlejaiks ausaiks harituiks riigikodanikkuiks, kui ka ette walmistades kõrgemasse õpeasutusse astumiseks. Komisjoni projektis kõlab see lihtsalt: Keskkoolide ülesandeks on haritud kodanikkude kaswatamine ja ette walmistamine kõrgemasse õpeasutusse astumiseks. Komisjoni eelnõu paragrahw 3-mas räägib, et keskkool on emakeelne, ilma usuõpetuseta ja maksuta. Mis puutub sellesse, et keskkool on ilma usuõpetuseta, siis on Wabariigi Walitsus sellel arwamisel, et kool, kus usuõpetust ei ole, rahwa suurema osa soowidele ei wasta. Seda tõendawad mitmel pool wiimasel ajal toimepandud rahwakoosolekud, kihelkondade hariduskongressid Lõuna- ja Põhja-Eestis, kus haridustegelased ja seltskonna asemikud suures enamuses ägedalt nõudsid, et usuõpetus saaks koolidesse sisse seatud. Praegu õpetatakse seda keskkoolides waba õpeainena ja umbes 2/3 õpilastest wõtawad sellest osa,

selle peale vaatamata, et õige suur osa keskkooli juhatajatest usuõpetuse vastu külmad, osalt isegi waenulised on. Kus aga koolijuhatus ja õpetajate nõukogu usuõpetuse poolt, seal on osawõtjate protsent õige suur. Kus need vastu seisawad, seal on õpilaste protsent alla wiiekümne, kus aga õpetajad on usuõpetuse poolt, seal on selle aine õppijate protsent 90—100. Et aga õige suur osa õpetajatest usuõpetuse vastu on, siis on ka keskmiselt usuõppijate arw $\frac{2}{3}$ kogu õpilaste arwust. Üldiselt on meil märgata moraalilise jõu ja kombulise wähenemist, mis kogutud möödaläinud põlwede poolt ja mis riigile ja rahwale hädaohtlik. Selge on, et rahwa juures, kellel ei ole ülen-dawaid ideaale, kellel ei ole usutunnet, langeb ka kunst ja kirjandus. Meie noor wabariik tarwitab iseäranis palju ühistööd kõigi loowate jõudude poolt, ka nende ühiskonna hulkade poolt, kes ägedad usuõpetuse poolehoidjad. Sellepärast ei wõi sallimatuse läbi koolipoliitika neid inimesi riigikorra ja kooli vastu waenulikuks ja külmaks teha. See oleks riikliselt mitte targalt talitatud.

Euroopas on ainult neli riiki, kus usuõpetust riigikulul ei anta, nimelt: Prantsusmaa, Portugal, nõukogude-Wenemaa ja Eesti wabariik. Sellest on teised noored riigid juba aru saanud ja mõned nendest isegi õige kaugele läinud, rahwanõudmistele vastu tulles. Lätis on usu-liste seltsidega õige palju kontsessioone tehtud, ja isegi nii kaugele mindud, et mungaordud on sisse lastud ja neile waba talitamine antud. Meie peame ettewaatlikumalt talitama. (A. Weiler (töer.): Kas Teie ka mõnda kontsessiooni kawatsete?) Wõib olla, et tuleb Teil, härra Weiler, neid palju rohkem nõutada, kui Teie õigel ajal seiskorrast aru ei saa. Wabariigi Walitsus on arwamisel, et mitte soowitaw ei ole eemale tõugata suuri hulki, kes praegu loowat tööd tahawad teha.

III punkt, see on maksuta keskkool, oleks iseenesest mõista wäga soowitaw, kui see meil nii läbi wiidaw oleks, nagu teistes riikides, iseäranis Põhja-Ameerikas. Siin ei tohi meie mitte ära unustada, et Põhja-Ameerika kõige maailma krediitor on, kelle juures krediit suurem on kui debet. Meil on asi teisiti ja meie praeguse majandulise seisukorra juures see meil veel läbiwiidaw ei ole. Meil ei ole praegu isegi 4-klassiline algkool läbi wiidud ja seisab ees tulewikus sun-

duslik kuueklassiline algkool. Kui meie nüüd kaugemale tahame lennata, kui meie aineiline jõud ulatab, see on, kui meie tahame oma keskkooli maksutaks teha, siis pole see igatahes mitte kerge. Ei oleks ka isegi õiglane, sest peame ütleva, et keskkoolist ei tõrju mitte eemale õpemas õpilasi, waid enam teised kulud, mis keskkooliga ühendatud on. Õpemasust on enam-wähem kõik need õpilased, kes seda tarwitawad, wabastatud ja saawad toetust. Meie wõiks siin veel wabastatawa õpemasu protsenti suurendada ja kõik need kulud, mis sellest tekiwad, tuleksid just ära tarwitada koolitarbete peale, kehweste õpilaste toetamiseks, pruukostide peale jne. See oleks just õiglane, et seda jõukamad õpilased maksawad kehweste õpilaste kasuks. Ma ei saa mitte aru, mispärast esimese järgu kaupmehe lapsed peaksid priikooli saama, kuna nende kõrwal istuwad kehweste wanemate lapsed, kes waewalt elu-ülespidamist saawad. Meie projekti järele oleks just nii, et need summad, mis sisse tulewad, need lähewad just selle-sama kooli toetuseks, just tema kehweste õpilaste toetuseks. Nii on igatahes walitsuse projekt ka õiglasem ja mitte ainult otstarbekohasem praegusel ajal. Kuidas saaks meie walitsusel ja Riigikogul wõimalik olema weeretada omawalitsuste peale kõiki keskkooli ülewalpidamise kulusid? Meie teame, kuidas omawalitsused hädas on. Meie teame, et nad riigi poolt suuri toetusi saawad algkoolide ülewalpidamiseks. Ja kui selle projekti järele neile Riigikogu poolt veel uus raskus peale pannakse maksuta keskkoolide ülewalpidamisega, ma arwan, meie omawalitsus ei saaks sellega mitte toime ja maks jääks nii ehk teisiti riigi kodanikkude kanda.

Siis määrab üks komisjoni paragrahw kindlaks, et keskkoolides õpetatakse Inglis ja Saksa keelt. Walitsuse eelnõu ei leia seda aga soowitawa olewat. Seda küsimust tuleks walitsusel ära otsustada ja fikseerida niisama, nagu seda ka algkoolide-seadus nõuab, kus nimelt on ette nähtud, et õpetatakse kahte uut keelt.

Komisjoni eelnõu § 31 järele wõib nõrku õpilasi üle wiia kõrgemasse klassi, neile seal veel kooli ülewalpidaja kulul järellaitamise tunde korraldades. See tähendab, et kui õpilane mitmes aines nõrk on, nii et ta peaks istuma jääma, siis see paragrahw wõimaldab talle kooli ülewal-

pidaja, riigi- wõi omawalitsuse kulul järeldamiseks tunde anda. Et tundide arv liiga suureks ei kaswaks, sest järgmises klassis tuleb uusi aineid juurde, siis wabastab see komisjoni paragrahw õpilast järgmistes klassides mõne õpeaine õppimisest. See süsteem on küll wäga nõrkade ja hooletute õpilaste kaitseks, aga õnetamise teeb ta keeruliseks ja wäga kulukaks. Selle juures on mul arusaamata, et õpilast järgmisse klassi üle wiiakse, kes mõnes aines nõrk on, teda mõne teise asja kuulamisest wabastatakse ja riigi, omawalitsuse kulul temale eratunde antakse. Pedagoogiliselt pole see ka siis mitte õige, kui teda wabastatakse, kui ta mõnes aines kaugemale on jõudnud, kui tema kaasõpilased, sest mida rohkem õpilasi seda ainet hästi oskavad, seda paremini mõjub see ka teiste kaasõpilaste peale. Kui aga nüüd paremad õpilased, kes mõnda ainet rohkem oskavad, kui teised, selle aine õppimisest wabastatakse, siis ei oleks see koolile, klassile mitte soowitaw. Peale selle oleks kooliõpetajatel alati mitmesuguste palwetega tegemist, kus õpilased ennast mõne aine õppimisest wabastada paluwad. Täiesti wõimatu on nõrkadele õpilastele hakata eratunde andma kooli ülewaldajaja kulul. See oleks küll kõigesuurem wastutulek, mis ses suhtes terwes ilmas oleks tehtud.

Komisjoni eelnõu § 34 fikseerib õpilaste normaalarwu klassis 30 peale. Wabariigi Walitsuse eelnõu aga 40 peale. Kui õpilasi üle 50 on, nõuab komisjoni eelnõu, et kooli ülewaldajaja peab kõrwalklasse awama. Nii ei ole isegi siin haridusministeeriumil luba sõna kaasa rääkida. Siin see sõna „peab“ wõib õige palju raskusi teha, sest siis wõiwad kooliõpetajad wahest enam-wähem kunstlikult asja nii korraldada, näituseks rohkem uusi õpilasi wastu wõttes, kunni 50 õpilast käes on, et selle läbi rohkem lisatunde saada.

Mis puutub keskkooli juhataja hariduslisse tsensusse, siis on komisjoni eelnõu § 46 ette nähtud, et keskkooli juhataja wõib olla ka ilma ülikooli hariduseta. Sellega ei saa haridusministeerium mitte leppida. Haridusministeerium paneb ette kompromissi, et ilma ülikooli hariduseta isikul luba on keskkooli juhataja kohusetäitjaks olla, kui tal haridusalal teatawad teened on, sest praegu on, wõib olla, raske otsekohe kõigisse keskkoolidesse ülikooli haridusega juhatajat saada. Kui meie seda aga seaduses otsekohe fiksee-

rime, siis wõib nii kaugele minna, nagu meil praegu mõnes koolis on, et terwes gümnaasiumis mitte ühte ülikooli haridusega õpetajat ei ole. (J. Piiskar (is.): Miks see nii on?) See tuleb sellest, et meil on kenu sheste tehtud, on awatud korruga liiga palju keskkooled, ilma et kohaseid õpetajaid nende jaoks jätkuks. Et meil keskkooled on, kus ühtegi ülikooli haridusega juhatajat ega õpetajat ei ole, sellega ei saa kuidagi wiisi leppida; olgu siis hädakorral ainult lubatud niisuguseid õpejõudusid kohusetäitjatena ametis pidada.

S siis nõuab komisjoni eelnõu § 55 muude tunnistuste hulgas õpetaja walimise korral ka tunnistust õpetajaliidult, et kandidaat kutse-eetika wastu mitte eksinud pole. Niisuguse tunnistuse nõudmine on walitsuse arwamise järele täiesti põhjendamata. Koolis ei ole koondatud mitte ainult õpetajate huwid, waid ka seltskonna omad ja peale kutse-eetika on ka üldine eetika olemas. Et kutse-eetika üldisest eetikast lahku minna wõib, seda nägime õpetajaliidu ühe osakonna liigetel, kes arwawad, et inimene, kes üldist ja seltskondlist eetikat ei tunnista, nende meelest lastekaswatajaks täiesti kohane on. (Pahemalt poolt: Kus see juhtumine oli?) Need on ühe kutseühisuse liikmed, kes seda on teinud.

Wõrreldes komisjoni eelnõu walitsuse omaga, peab tähendama, et komisjoni eelnõus haridusministeeriumi ja kooliwalitsuste ja koolijuhataja wõimupiire on wähenatud, koolihoolekogu ja kooliõpetajate nõukogu omi aga suurendatud. Peab üttelema, et nii kaugele kui komisjoni projektis, ei ole kusagil Euroopas, peale nõukogude-Wenemaa mindud ja sealgi on see rohkem paberile jäänud. Igatahes ei ole need wabadused, mis seal ette nähtud, isegi Wenemaal praegu ellu wiidud. Edasi on walitsuse eelnõus ette nähtud, et õpilaste kohta käiwate määruste wäljaandmise juures ka kooli administratsioonil midagi öelda oleks. Kooli administratsiooni all mõistetakse mitte ainult kooli hoolekogusid ja õpetajate nõukogu, waid ka maakonna ja linna kooliwalitsusi ja haridusministeeriumi. See paragrahw on komisjoni projektist täiesti wälja jäetud. Et just laiem mõiste, kooli administratsioon, wälja jäeti, siis wõib seda ainult nii mõista, et õpilaste kohta ainult õpetajate nõukogul sõna rääkida on, haridusministeeriumil ja maakonna kooliwalitsusel aga mitte midagi öelda ei ole.

Mis puutub aga õpetajate walimisse, siis on praegu maksew kord, et see kooliwalitsuse toimetada on. Kooliwalitsus walib õpetaja, kusjuures enamasti wastawa kooliõpetajate nõukogu arwamist küsib, ja paneb siis haridusministeeriumile kinnitamiseks ette. Nii on praegu. Ei wõi öelda, et see kord kitsarinnaline oleks, waid ta on igatahes enam-wähem loomulik, et kooli ülewalpidajal ka õpetaja walimise korral sõna öelda oleks. Nüüd läheb Riigikogu komisjoni projekti järele õpetaja walimine täiesti kooli hoolekogu wõi hoolekogu puudumisel selle kooli õpetajate nõukogu kätte. Pedagoogika nõukogu walib siis õpetaja ja seab ta registreerimiseks maakonna wõi linna kooliwalitsusele ette. Tähendab, haridusministeerium, kes keskkoolides täielikult õpetajate palgad maksab, on õpetaja walimisel täiesti kõrwal jätud. Riik ei teagi, kes need õpetajad on, kes tema koolides töötawad. Igatahes ei wõi walitsus niisuguse seisukohaga leppida, et riigil siin ühtegi sõna öelda ei ole.

Ka õpetajate ümberpaigutamine, mis walitsuse projektis ette nähtud, on komisjoni projektis maha tõmmatud. Elu nõuab aga, et meie nõrgemad õpejõud, kes sattunud suurte koolide peale, kus nõudmised suured, ümber wõiksimise paigutada vähemate koolide peale, näituseks maale, kus wäiksemad klassid, olukord palju lihtsam ja õpilased rohkem distsiplineeritud on. Pealegi on tänawu suwel wiimased nädalad näidanud, kui tarwilik õpetajate ümberpaigutamine on. Meil on mõnes linnas koole olemas, kus õpetajad omawahel nii tülli on läinud, et haridusministeeriumil ja riigi koolinõunikul muud pole teha, kui rewideerimas käia ja kohut mõista. Siin tuleb süüdlasi lahti lasta ja muid trahwimisi ette wõtta, mis aga alati soowitawad ei ole pedagoogilisest seisukohast, sest see alandab õpetajaid õpilaste silmis. Meil on koole olemas, kus 20—30 õpetajat on ja nad kõik on 2—3 laagris. Mõned aktid, kus haridusministeeriumi sissetulnud uurimismaterjaal seisab, on kaks kunni kolm tolli paksud — seal on mitusada lehekülge käega ja masinaga kirjutatud — ja sisaldawad kaebtusi, mis õpetajad üksteise neale tõstawad, kusjuures lõpmata palju energiat ära kulutatakse, mis õpetöö suhtes täiesti mitte-produktiivsest kaduma läheb.

Siis näeb walitsuse projekt ette, et õpetajad peawad kinnitatud saama ministeeriumi poolt. Komisjoni projektis on

see küsimus lahtiseks jätud, seal on hääled pooleks läinud: üks pool nõuab kinnitust, muidugi ainult maakonnawalitsuse poolt, teine pool nõuab ainult registreerimist. Wabariigi Walitsus igatahes ei saa sellega kuidagi leppida, et asutusel, kes kooli ülewal peab, selle kohta midagi öelda ei oleks. Koolijuhataja kompetents on vähendatud kunni wiimase wõimaluseni ja kõik juhtiw osa on õpetajate nõukogu käes. Koolijuhatajal ei oleks isegi wõimalik klassi juhatajaid määrata, ka seda teeb pedagoogika nõukogu. Siis kõik teenijad ja asjaajaja, kes isikliselt täiesti koolijuhataja usaldusmees peaks olema, kelle käes raamatupidamine, rahaasjade õiendamine on, on pedagoogika nõukogu poolt walitaw ja koolijuhatajal pole tema kohta midagi öelda. Selle wastu aga on koolijuhataja kõige asjaajamise eest wastutaw. Isegi kooliruumide jaotamine klassideks on koolijuhataja käest ära wõetud, pedagoogika nõukogu määrab kuhu ruumi üks ja kuhu teine klass saab. Kui niikaugele on mindud, mis jaoks siis ülepea koolijuhatajat määrata. Kõik see on pedagoogika nõukogu kätte antud, aga selle wastu on komisjoni eelnõus paragrahw, mis ütleb, et täielik wastutus korralikkuse eest koolielus on otsekohe koolijuhataja peale pandud. Sellega on koolijuhataja peal täielik wastutus, kuna ta ainult seda täitma peab, mis temale nõukogu poolt ette kirjutatakse. Isegi nii kaugele on mindud, et üks paragrahw ütleb: õpetajate nõukogu ei juhata mitte koolijuhataja, waid pedagoogika nõukogu poolt walitaw isik.

Peab üttelema, et selle projekti järele on keskkooli autonoomia palju laialisem ette nähtud, kui ülikooli oma. Ta tõukab kooli ülewalpidaja täiesti koolist eemale. Igatahes oleks niisugune seisukord koolile kahjuks.

Siis kawatseb üks wiimastest paragrahwidest seaduseelnõus kõik need alamad klassid keskkooli juures, mis wastawad 6-klassilistele algkoolidele, korruga algkooliks muuta. Walitsuse eelnõus on see küsimus teisiti redigeeritud, nii et ainult 4 alamad klassi keskkoolides saaks muudetud algkooli klassideks, mis suuremalt osalt ka sündinud on, kuna 5 ja 6 aasta weel mitte ei peaks muudetama. Selleks on walitsusel järgmised põhjused:

1) kui kõik keskkooli klassid, need, mis enne kutsuti II ja III gümnaasiumi klassiks, saaks korruga ümber muudetud algkooliks, siis peaks lapsed, kes 4, 5 ja isegi 6 aastat sealsamas koolis õppisid ja

kõwad sidemed sidunud oma kooliõpetajatega ja kaasõpilastega, kusagile algkooli tagasi minema. See seadus sünnitaks laiemate rahwahulkade juures pahandust, mida ei tohiks wälja kutsuda, et laps, kes juba mitmet aastat on keskkoolis olnud, korruga peaks tagasi minema kusagile algkooli. Mis seda paragrahwi weel wähem wastuwõetawaks teeb, on asjaolu, et praegu siin ülemineku ajajärgul keskkoolid, nii palju kui neil ka wigu on, igatahes paremini on korraldatud, kui algkoolid. Neil on paremad õpeabinõud, õpejõud ja sellepärast oleks soowitaw, et nüüdsel ülemineku ajajärgul alamad klassid korruga ümber ei muudetaks, waid et meie katsuks seda samm sammult teha, kunni wõimalik on paremaid õpejõude algkoolidele muretseda. Praegu ei ole Euroopas peaaegu kusagil nii wäikesi keskkooli kui meil. Daanis ja Norras, kus kooliüsteem meie oma meelde tuletab, on küll koolitüübid olemas, mida Sakamaal „Mittelschule“ nimetatakse, aga wiimane on enamasti ühendatud kõrgemate klassidega.

Raske argument on selle küsimuse juures weel see, et 5-klassilisele keskkoolile kuidagi wiisi määralisi õpetajaid muretseda ei saa. Meil ei ole mitte klasside süsteemi läbi wiidud, kus iga õpetaja oma klassi edasi wiib ja mitmes aines õpetab, waid meil õpetab õpetaja — kas ainult matemaatikat, keeli jne. Ainult matemaatika oleks aine, mis 5-klassilises keskkoolis 24 tundi wälja teeb. Isegi keelte tunnid ei anna seda normi wälja. Selle järele tuleks wäikesed maakoolid, kus paralleelklasse ei ole, ühendada, mis aga mitte läbi wiidaw ei ole. Lõppude lõpuks jääks kool ilma kooliõpetajata.

Edasi peaks küll ühendama mitmed õpeained, nagu see wäljamaal on, kuid praegu on tihti isegi raske üksiku aine jaoks leida korralikku õpetajat, kes ülikooli oleks lõpetanud, ja keskkoolides õpetawad tihti algkoolide õpetajad, kes ise keskkooligi lõpetanud ei ole, ja nad õpetawad ülemates klassides. Kui meie nüüd selle seaduse paragrahwi vastu wõtame, siis jõuame nõnda kaugele, et isegi need õpetajad ei taha enam keskkoolidesse tulla, sest et nad seal 24 normaal-tundide arwu kätte ei saa. Teie wõite ju küll ühte inimest sundida õpetama ajalugu, laulmist ja kosmograafiat jne., aga mis sellest wälja tuleb, on teine küsimus. Niisuguste murdmiste läbi reformeerimise juures kannatawad õpilased, kannatab terve seltskond.

Igatahes, nagu ülewal näidatud, läheb hariduskomisjoni projekt õige paljudes punktides walitsuse projektist lahku. Mul tuleb wist umbes 40 ettepanekut walitsuse nimel teha nende 103 paragrahwi juures, mis selles eelnõus sisalduwad. Et aga komisjoni eelnõu oma konstruktsiooni poolest walitsuse eelnõu meelde tuletab, sellepärast on ka komisjoni projekt walitsuse arwamise järele Riigikogus läbirääkimiste aluseks wastuwõetaw. Kuid selles eelnõus tuleb õige palju täiendusi teha, et wõimalik oleks keskkooli elu täiesti hariduse nõuetele wastawalt korraldada.

J. Lattik (kristl.): Wäga austatud rahwasaadikud! Meie kuulsime praegu haridusministri suust ja enne komisjoni aruandja käest, missugune on selle seaduseelnõu tekkimise lugu. Ta on üks neist seaduseelnõudest, mille kallal wäga palju waewa on nähtud. Waewalt on ühe teise seaduseelnõu juures suur komisjon üle aasta mitu korda nädalas töötanud, nii et seaduseelnõu on tulnud igatahes sealt, kus wäga palju tööd on tehtud.

Härra haridusminister tähendas, et tema seaduseelnõu, see tähendab, Wabariigi Walitsuse, ja hariduskomisjoni seaduseelnõude wahel wäga suured lahku minekud on, nii et umbes 40 parandust wõiks ette panna, mis neid seaduseelnõusid teineteisest lahutawad.

Olgu nüüd lugu, kuidas on nende lahku minekutega, kindel on see, et wististi küll mõlemad pooled on tahtnud oma seaduseelnõusse panna oma paremat oskust ja teadmist. Igatahes tunnistab see seaduseelnõu, et on katsutud tööd teha ja meie tulewast keskkooli nii ette kujutada, nagu ta ühe ehk teise arwamise järele olema peab.

Lugupeetud rahwaesitajad, kes olid Asutawas Kogus, mäletawad wäga hästi, missugune wõitlus kees omal ajal algkooliseaduse ümber. Kuid siis läks see töö rutemini ja, ma wõin öelda, ka wahest pealiskaudsemalt, sest siis olime meie kooliseaduse wäljatöötamise alal rohkem teoreetikerid kui praktikerid. Meil oli küll oma rahwakool olnud, aga ta oli wõõras raamis siiski, nii et meie ruttu algkooliseaduse vastu wõtsime ja tema maksma panime. Nüüd on mitu aastat mööda läinud. Meie oleme töötanud keskkoolides, mille kord küll wõõrastest koolidest pärit, ja wõime nüüd parema tundmise järele

otsustada ja kui asjatundjad paremat keskkooli-seadust luua, kui seda meie algkooli-seadus on.

Kui nende kahe seaduseelnõu üle rääkida, kui komisjoni seaduseelnõu arwustada ja tema kohta seisukohta wõtta, siis on küll kõigeparem, et just nende lahkuminekute peale tähelpanu juhtida, mis neid kahte seaduseelnõu üksteisest lahutawad. Ma peatan esimese punkti juures, mis neid kahte seaduseelnõu üksteisest lahutab. Nimelt hariduskomisjoni seaduseelnõu § 1. on öeldud, et meie tulewane keskkool oleks maksuta. Siin on wõetud kõigelaiem ja kõigeideaalsem seisukoht, mis kunagi olla wõib, et üks kool oleks kõigile õpilastele maksuta. Kuid meie oludes on wist ka komisjoni liigetel selge, et seda wõimatu läbi on wiia. Ja see ei ole ka nii suure olulise tähtsusega, sest keskkooli õpemaks ei ole mitte see, mis peasjalikult õpilasi koolist eemale hoiab, kui arwesse wõtta weel seda, et meil teataw protsent õpilasi on lubatud õpemaksust wabastada. Nii on haridusministeerium kohustawaks teinud erakeskkoolidele kunni 25 % kooliõpilastest õpemaksust wabastada. Ainult sel tingimisel saawad nad riigi poolt abiraha. Ja kui seal kehwemaid õpilasi rohkem leidub, siis saawad koolid ka alati neid wabastada õpemaksust; nii et koolimaks ei tohiks mitte suuremat hulka keskkooli haridusest kõrwale hoida. Palju rohkem muret teeb kooliõpilaste korteri, riiete ja raamatute küsimus. Kui seda kõike saaks maksuta anda, siis oleks mõtet maksuta keskkoolil, kuna aga maksuta keskkool niisuguse suure augu riigikassasse lööks, et praegu seda mitte ei suudetaks katta. Mulle räägiti kunagi, et Tallinna linnawalitsus olla sarnase seaduse wastu wõtnud, aga teda ei ole ka saadud maksuma panna, sellepärast et rahalisi allikaid wähe on.

See oleks esimene lahkuminek. Järgnewad paragrahwid räägiwad tulewase keskkooli tegelastest, kes seal keskkoolis tekkemas on. Ma mõtlen selle all kõiki kooliõpetajaid, õpilasi ja koolijuhatajaid ja ülewalpidajaid ja wanematekogusid, keda keskkooli juurde tahetakse koondada. Kui seda seadust lugeda ja paragrahwisid üksteise kõrwale seada, siis wõiks wast kõigepealt alata kooliõpilastest. Ma pean ütleva, et neile on kätte näidatud keskkoolis niisugune tee, mis neid ei wiia sinna, kuhu nad peawad minema ja kuhu neid tahetakse juhtida. See tendents, mille üle

niipalju nurisetud ja kaebatud, see on seesama koolipoisi kultiveerimine, mis täies ulatuses sellesse seadusse mahutatud. Juuba kui kooliõpilane kooli läheb, ei kirjuta mitte wanemad palwekirja, waid talle on see wõimalus omale antud, kas ta kirjutada oskab wõi ei. (A. Weiler (töer.): Just niisama, kui praegu allkirjade andmine!) Kui kooliskäimata inimesed alla kirjutada ei oska, ei ole sest wiga, aga halb on see, kui nad teie keskkooli lõpetawad ja siis ka kirjutada ei oska. (Segased wahel hüd ed keskelt.) Kui teie weel wahele hüüda tahate, siis palun kõwemini. Selle saali akustika ei ole mitte nii wäga hea. Siis järgmine paragrahw oleks: kui õpilane mitte edasi ei saa, siis on koolijuhataja kohustatud tema jaoks iseklassi looma. See paragrahw wõimaldab sarnast asjaolu, et kui keegi ei wiitsi teiste hulgas õppida, laisaks läheb, siis läheb ta sinna klassi, et seal ennast, nii ütelda, edasi nühkida lasta; ühe sõnaga, see oleks laiskade klass, aga mitte sugugi nende jaoks, kes andekewad on. Kujutage ette kooli ülewalpidajat, kes neid peab kokku korjama, kes õppida ei wiitsi ja oma kulul kaswatama kunni kooli lõpuni. Ei ole ka ära määratud wanadusepiiri kooliõpilastele. Kes kunagi koolis tegew on olnud, see teab wäga hästi, et kõige raskem on see, kui tema ees auditorium on, kus mitnewanaduslised on, sest ei wõi mitte täiskaswanuid lastega ühte panna, olgu, et mõni wõib wäga hea seltsimees olla. Tean ise juhtumist koolist, kus lühikest aega tegew olin. Teiste õpilaste hulgas wiibis selles koolis õpilane, kel pikk habe oli, kes aga teistega mängima hakkas tunniajal, sellega teisi segades, wahetunnil koguni teistele suitsugi pakkus. Weel kaugemale ulatawad selle seaduse järele kooliõpilase õigused. Nii antakse luba tulewastele kooliõpilastele kõigist organisatsioonidest osa wõtta, nii et tema tegutseb koolis, kui täisealine wabariigi kodanik, kellel midagi keelatud ei ole. Ja kui tema organisatsioonidest osa wõtab ja õppida ei wiitsi, siis wõib ta ennast sellega wabandada. Ta tuleb kooli teisel päewal ja ütleb: „Ma pidin seal ja seal koosolekul olema ja ei saanud sellenärast õppida“. Ta wõib osa wõtta üliõpilaste organisatsioonidest, isegi parlamenti wõib ta tulla, sest kõigist organisatsioonidest osawõtmine on tal täiesti lubatud. (M. Martna (sd.): Üliõpilased ei wõta wastu. J. Kanna (töer.): Riigikogu ka mitte.) Seda ei saa teie selle seaduse järele kee-

lata. Lugupeetud rahvasaadikud! Ma juhin tähelpanu selle peale, et see on seesama kooliõpilase kultuse maksmapanemine, mille peale ma juba eelarwe arutamise puhul tähelpanu juhtisin ja mis õige õnnetuid nähtusi elus on ette toonud.

Järgmine tegutsew isik koolis, kellele aga mitte nii suuri õigusi ei ole antud, see oleks koolijuhataja. Tema peale paneb see seadus kõik kohustused. Waimlise ja waranduslise kooli seisukorra eest on ta wastutaw. Ta on õieti see, kes igasugust wastutust kannab, kel aga õigust ei ole isegi kooliteendrit palgata, ega teda lahti lasta, — ta ei ole õieti mitte midagi. Ta ei saa ka üheski asjas iseseiswalt talitada, isegi olla jutt ka sellest olnud, et protesti õigus tuleks koolijuhatajalt ära wõtta, kui ta kooliõpetajate otsuste wastu katsuks protesteerida. Ma tuletan teile sjiin meelde, et meil just Eesti keskkooli loonud on teatawas mõttes loow isik, koolijuhataja. Kuna aga ta selle uue seaduse järele käsist ja jalust seotud on iga wäiksema liigutuse juures pedagoogika nõukogu läbi, siis ei saa ta koolis üldse midagi korda saata. Juba meie wäikene lühikene keskkooli ajalugu näitab seda. Meil on olemas näituseks Treffneri kool Tartus, kes meile hulk haritlasi on andnud. Kui seal oleks tegutsenud mingisugune pedagoogika nõukogu, ei oleks see kool neile tormidele wastu panna suutnud, milledele tal wastu panna tuli. Siin on tegutsenud ikka direktor — koolijuhataja, kes on osanud omale wälja walida kaastöölisi — kooliõpetajaid, ning kelle ümber need õpilased kogusid, kes oma koolist ja koolijuhatajast lugu pidasid. Meie keskkoolide ajalugu näitab just seda. Wõtame näituseks Tartu noorsookaswatuse seltsi keskkooli, ka seal suutis teatud täiusele wiia ainult loow isik — koolijuhataja — kes on osanud enesele kaastöölisi walida, ning koolis maksmata panna teatawat distsiplini, mille tõttu kooliõpilased oma juhatajast alati on lugu pidanud. Selle seaduse juures ei imesta ma sugugi, kui ühtki keskkooli direktorit ei leidu, kes nõus oleks niisuguse pedagoogika nõukogu all töötama, kes teda käsist ja jalust seob. Kui meie praeguse kooli pedagoogika nõukogu elu ja ajalugu waatame, siis näeme, et seal mitmest liigist inimesi koos on, mitmesuguse hariduslise tasapinnaga, neid suudab koolis enda ümber koondada ainult loow, kindel juhataja, keda ei tohi teiste käsualuseks teha.

Kooli wõiksime siis koduseks ulaluks teha, kust õpilased pärastisse ellu wõiksid minna, ja seda kulu ja waewa ära tasuda, mis täisealised riigikodanikud nende heaks näewad.

Koolihoolekogu on kooli külge loodud ja on õige suur aparaat, seisab umbes 11 inimesest koos. Sellel hoolekogul on oma piirid ette nähtud, kuid sinnagi tungib õpetajate nõukogu oma wõimisega. Kooliõpetajate nõukogu täidab täiesti sel korral kõiki neid funktsioone, mille peale hoolekogul õigus. Kui hoolekogu ei ole, waliw isegi kooliõpetajaid ja paneb neid ametist tagandamiseks ette. Lugupeetud rahvasaadikud, seda ei ole mul küll kuskil silma paistnud, et kooliõpetajad teisi waliwad ja ka ametist wabastawad. Kooliõpetajate nõukogu on suur kogu ja tema käes on kõik wõim ja mul tuleb meelde nende laialiste õiguste juures see hüüdsõna, mis Kerenski ajal saadikute nõukogul oli: „po stolko, po skolko“, see on, et nad tunnistawad ja toetawad kõiki teisi jõudusid alates direktorist, lõpetades kooli ülewalpidajaga, niipalju, kui see neil kasulik on. Koolijuhataja isik kaob sinna ära, ka kool ise kaob ära, jääb järele ainult pedagoogika nõukogu, kes endale kooli loob. Just niisuguse kooli eest hoiatas Saksa kaswatusteadlane ja ütles: „Ma hoiatan selle eest, et mitte ei loodaks kooli „Lehrerschule“ kooliõpetajate kooli, sest see on, mis halwab ära seltskonnas kõik kaswatusteadlikud küsimused. Eriti kooliõpetajaid hoiatan nende enda kasu pärast sarnase kooli loomise eest. Niisuguse kooli loomisega panewad nad kõik wärawad kinni kodu ja kooli ja seltskonna wahel, et ükski sinna sisse ei pääse.“ Niisuguse kawaga tahetakse meil keskkooli luua, et see keskkool peaks looma teatawa wahekorra kodu ja kooli wahel. Ma usun, sarnane kool ei saa seda kunagi teha. Ja kui wahekord seltskonna ja kooli wahel niiwõrd halwaks läheb, siis muutub kool koormaks ja seda koormat ei suuda keegi kanda. Edasi on kooli ülewalpidaja, olgu ta riik, omawalitsus, selts ehk üksik isik täiesti kõrwale jäetud, tema õigustest ei räägita palju. Ühes ainukeses punktis tunnistatakse siiski kooli ülewalpidajat, see on, palgamaksmise juures, muidu ei tehta temaga mingisugust tegemist. See õigus on pedagoogika nõukogu poolt temale jäetud.

Need on peajoontes puudused ja wead, mis mulle käesolewa seaduse juures silma paistsid.

See seadus ei suuda kunagi kokkukõla luua koolijuhatajate, kooliõpetajate ja teiste koolielanikkude wahel. Ta ei suuda sünnitada kindlat harmoonilist wahekorda koostöötamiseks, waid ta määrab neile suuremad ülesanded kätte ja annab neile suured õigused, kellel õieti neid olema ei peaks, kuna kooli hing — koolijuhataja — täiesti kõrwale jääb, teiste alla ära kaotab oma mõiste ja mõtte, mis tal kooli kohta olemas ja ütelda on. Ja ma wõin endale ette kujutada, et niisuguse kooli juures waewalt üks inimene, kel wähegi annet on, töötama hakkab. Ma hoiatan, lugupeetud rahwasaadikud, just kooliõpetajaid selle seaduse elluwiiamise eest, sest see seadus wõib neile saatuslikeks saada. Kool jääb weel wõõramaks, kui ta senni on olnud.

Järgmised lahkumineku punktid oleks õpeainetes. Teie, austatud rahwasaadikud, teate, et sellel alal juba wana wõitlus käimas on. Wõitlus on käimas selle poolt ehk wastu, kas koolile usuõpetust waja on. Meie kuulsime härra hariduskomisjoni aruandja seletust, kuidas tema lühikeste lausetega seletas ja selgeks püüdis teha, et koolis usuõpetust tarwis ei ole. Käesolew seadus on orgaaniline wäljakasw praegusest algkooli-seadusest, ainult täiendab teda, nagu puulatw. Nii kergelt käesolewat küsimust, minu arwates, otsustada ei saa. Kui Saksamaal endine riigikord kadus ja uus maksma hakkas, siis heideti koolidest usuõpetus wälja, see oli 29. novembril 1918 a., aga ta toodi uuesti kooli sisse üks kuu peale seda. Saksa rahwas oli sellega nõus, et nende koolides usuõpetus oleks. Meie oleme esimene rahwas, kes uuel ajal on suutnud põhjalikult muudetud kooliseadusi maksma panna. Teised enam-wähem ei ole suutnud oma kooliseaduse arutamise juurde asuda. Käesolew küsimus on igaühe poolt arutatud, ajakirjandus on femast huwitatud olnud, kõiksugused seltskonna kihid, kirikud on sekka lõõnud. Küsimus on lahti olnud, kas kool peab täiesti lahus olema usulistest küsimustest, ilmalikuks kooliks ümber muutuma wõi wõib sinna usuõpetust mahutada. Kui hariduskomisjoni aruandja tähendas esimese punktina, et usuõpetus moraali aset täita ei wõi ja kui usuõpetus ära jääb, siis wõiks asemele moraaliõpetus tulla. Teiseks, usuõpetust wõiks wõtta kui kultuur-ajaloolist õpeainet ja ei oleks mingit tarwidust selleks eriainet walida. Usuõpetus on põimitud teistesse ainetesse, nagu ajalosse, nii ma

sain sellest aru. Kolmandaks, tähendas härra Annusson, et kui usuõpetust, kui kiriklist propagandat wõtta, siis on ta põhi-seaduse järele täiesti keelatud.

Nii, et neil kolmel põhjusel on asunud hariduskomisjon seisukohale, et meie keskkool oleks samuti ilma usuõpetuseta, nagu meil algkool siamaale on olnud. Wäga austatud rahwasaadikud, meie tunneme seda tühja kohta, mis meie rahwakoolis on. Ei ole kooliseaduse tegemisel mitte enam teoretikerisid, kes kindla teatawa teooria järele üht seadust ellu tahawad wiia, waid meil on juba nüüd oma kolmeaastane kool olnud ja meie wõime wast rohkem erapooletumalt ja asjatundlikumalt otsustada. Meie omad inimesed on käinud wäljamaal, on seal wõinud wõõraste koolioludega tuttawaks saada, meil on kooliküsimuste üle wõõrastest keeltest raamatuid tõlgitud. Meil on seltskonnas poolt ja wastu räägitud ja seltskonna kihtides arutatud, kuidas selle küsimuse kohta seisukohta wõtta. Siin, üldistel läbirääkimistel, riiwaks ma ainult mõne üksiku sõnaga härra Annusson'i seletusi, kuna ma wast endale luban teisel lugemisel, kui see seadus üksikasjaliselt arutusele tuleb, selle üle pikemalt rääkida. Esimese seletuse peale, et usuõpetust ei ole koolis sellepärast tarwis, et ta ei suuda moraaliõpetuse aset täita, selle peale oleks minul tähendada, et ei ole ükski usuteaduse ega ka moraaliõpetuse teadlane ega mõtteteadus näidanud, et ta piiri oleks saanud tõmmata mõtteteaduse, usu-teaduse ja eetika wahel, waid need on üksteisega nii läbi põimitud olnud, et kindlat piirjoont, kus üks algab ehk teine lõpeb, ära tähendada ei saa. Need on ikka ühenduses seisnud ja iga moraali õpetus on enam-wähem usuallikatest wälja kaswanud, religiooniga ühenduses. Usulised organisatsioonid on üles seadnud kindlad eetika nõuded. Artur Drews, kes kõige terawama arwustuse Kristuse eluloo kohta kirjutas, seda müütoseks nimetades, ütleb, et iga katse, eetikast usust lahutada, ja seda omile jalule seada, lõpeb halastamata egoismiga, omakasuga. Ei ole suudetud üldist eetika normi mitte maksma panna, mis oleks waba usulisest eetikast, mis oleks ühine kõigile, waid on ikkagi jälle püsima jäädud nende küsimuste juurde, mis rahwa hinges tõusewad ja usuküsimustes ja usutundes ennast awaldawad. Kui usuline tung, tahtmiline usulist haridust kontsentreerida, ususeltsid asutada ja kuidagi wiisi oma usu-

nõudeid täita, rahwa hinges ja elus on olemas, siis ei saa küsimusest mööda, kas seda võetakse kooli kawas, või jäetakse see nende kätte, kes seda omaks tegewusalaks teewad väljaspool kooli. Usuõpetuse küsimust täiesti eitawalt ära otsustada, ei ole suutnud ükski rahwas. Ka Prantsusmaa mitte. Kui teie lehitsete raamatuid, ja neid on seal üle 200 raamatu, mis moraali õpetawad Prantsuse koolides, millest kaks raamatut Prantsuse koolidel kõige rohkem tarwitusel, näete, et seal on nii palju probleeme, nagu kooliõpetajaid. Seal on näha see tendents wanemate moraaliõpetuste ja uuemate wahel. Wanemates räägitakse südame-tunnistusest ja sellest, et jumalik hääl weel rinnas olemas on, uued aga kustutawad ka seda maha ja jääb ainult järele üks teataw lause, kombusõpetuse lause, mida lastele katsutakse selgeks teha, kuna nende küsimiste peale, kust need laused võetud, mingisugust selgust ei saada anda, kust need pärit on. Ometi on moraaliõpetusse võetud nii palju ristiusu eetikat. Üks Prantsuse kirjanik, ma nime ei mäleta praegu, kirjutas ühes broshüüris: Kui meie moraaliõpetust loeme, siis on meil alati tunne, kui loeks meie ühte kirjatööd, mille kirjutajat-loojat meie eitame, raamatut tunnistame, raamatu kirjanikku mitte. Ristiusu eetika võtame vastu, aga salgame ristiusku. Teine wäide, mis härra Annusson ette tõi, et usuõpetus kui kultuur-historiline õpeaine juba ajaloo osas olemas. Ta on aga suur kultuur-historiline õpeaine, niiwõrd seotud meie rahwalauluga, meie rahwa hingeeluga, kunstiga, muusikaga ja kui ka sellest küljest teda wõtta, siis on kindlasti temal, kui eriainel paik koolis. Mis puutub kolmandasse wäitesse, et usuõpetust kui kiriklist propagandat ei tohi koolis arendada, siis — wäga austatud rahwas eitajad — minu tundmise järele see wäide midagi ei ütle, sest kui kristlik-rahwa-erakond selle aine eest wõitleb ja ka teised erakonnad siin, et ta kooli saaks, siis ei tahaks meie ometi üht propagandat teiste kätte anda, kooli kätte anda. Kiriklise propaganda jaoks on pind väljaspool kooli kõige soodsam. Selle vastu tuleme meie just seda asja kooliõpetajate kätte usaldama ja ei tahaks mitte propagandat teha. Selle wäitega tulla, seletada, nagu tahaksime meie koolides oma mõju maksma panna, oleks asjata. (W a h e l h ü e: Kelle teie rewidendiks pane-

te?) Teid paneme rewidendiks, Teie kõlbate selleks wäga hästi!

Kellele meie tuleme seda siis nüüd seletama, et keskkoolis on 31 kooliõpetajat ja nende hulgas üksainukene usuõpetuse andja ja kas siis see üksainus usuaine andja suudab keskkooli muuta kirikliseks kooliks. Otse ümberpöörduvalt, kui meie selle põhimõtte eest wõitleme, siis tahame meie ka just seda ainet, mille jaoks meie rahwal niipalju õieti jõudu olemas on, usaldada kooli kätte, et see tung ennast saab awaldada ja ei wõi milgil tingimisel teda jätta nende kätte, kes väljaspool kooli ainult äärmusesse wõiwad sattuda, nii hästi meie koolile, kui ka väljaspool kooli wõiwad kahju teha. Kui keskkooli-seadus, kus juba pooleldi täiskaswanud õpilased õpiwad, millegiga ei suuda täita seda tühja kohta, mis usuõpetuse ärajätmine toob, kelles ka usulised probleemid tärkawad, kes peab siis neile selle peale wastust andma, wõi peawad nad seda väljaspool kooli otsima. Usuõpetus peab olema õpeaine, mis peab jääma kooli kontrolli alla ja teeb kooliõpetaja töö kergemaks, sest et kooliõpilane on oma terve olemusega kooli kätte usaldatud ja õpilane omab wastust kooliõpetajalt.

Weel puudutaks ma üht etteheidet, et usuõpetust ei ole küllalt hästi õpetatud, ei ole häid õpetajaid. Meie wõime iga õpeaine, iga tunni kohta seda ütelda, niisama ka usuõpetuse juures. Kui meie usuõpetuse minewikku arwustame, siis teeme seda ka teiste ainete juures. Kõik, mis siinamaani usuõpetuse kohta ette on toodud, on halwa minewiku arwustus olnud. Kui meie kõik usuõpetuse terawad arwustajad oleme, siis wõib olla suurelt jaolt sellepärast, et meie ise keskkoolis halwast usuõpetuse tunnist osa oleme wõtnud. Arwustus minewiku kohta ei ole suutnud ühte ainet iseenesest eitada, kui teda tulewikus paremini wõib õpetada. Kui tullakse ja küsitakse, näidake meile üks õpekawa, siis, lugupeetud rahwasaadikud, kui ma paneks kõige wabameelsema õpekawa teile ette, teie ei wõtaks teda täna kindlasti mitte vastu, ja kui ma paneks kõige konserwatiiwsema õpekawa ette, siis igaüks leiaks, et ka see ei sünni. Ei ole meil ka süstemaatilist grammatika õpekawa olemas ehk muud selle-sarnast. Meil ei ole terve riigi keskkoolides, kus Eesti keel peaõpeaine on, mitte palju keeleõpetajaid, kes põhjalikult oma asja tunneksid. Seal on wast ainult üksi-

kud, ja siiski meie õpetame Eesti keelt. Nii on ka usuõpetusega lugu. Kui see aine seal on, siis leidub meil ka küllalt käsi, kes aitavad ja oskavad raamatuid kirjutada ja kes oskavad ka seda ainet õpetada, et ta enam wastumeelseks ei saa, nii kui ta wast minewikus oli. Millest ma täiesti aru saan ja mis alati usuõpetuse wastu ette on toodud, on see, et meie ei wõi sundida riigikodanikka, kel mingit usutunnet ei ole ja kes usuõpetusega tegemist ei taha teha, meie ei wõi neid sundida ega kohustada, et nemad selle aine heaks peaksid maksusid maksma. Ka selle peale oleks mul ütelda, et ma seda täiesti hindan, ja sellest täiesti aru saan. Aga, lugupeetud rahwasaadikud, meie niisugust piiramata wabadust kunagi endale wõtta ei saa, et meie ainult selle eest riigis maksame, millest otsekohe kasu saame. Meie õpeainete hulgas on näituseks muusika. Meie wõiksime seda väga hästi väljaspool kooli õpetada. Wõib olla, et meil seal paremini isikuid leida on, kes seda eriala saaks selgeks teha. Ometi peab igaüks raha maksma laulu ja kunsti algmõistete eest, mida meie koolis õpetatakse, aga mida millegiga põhjendada ei saa, et see igaühele selge oleks, kui tal kunstist arusaamist ei oleks. Meie, kui rahwaesitus, määrame siia alati summasid kunsti otstarbeteks teatrite heaks jne., millest võib olla, inimesed suure nurisemisega räägiwad, et nemad sellest aru ei suuda saada. Nii ei saa minu arwates küll niisuguste põhjendustega tulla, kui meil see tundmine on, et suur hulk õpilasi seda tahawad. Ma lugesin weel tänagi kuskilt lehest, et Rakweres on ühes keskkoolis usuõpetuse soowijaid 95% olnud. Meil on ka koolisid, kus 100% õpilastest seda soowiwad. (Keskel: Kuisige, kes usuõpetajaks waliti, — üks kingissepp!) Kui kool tulewikus läheb pedagogika nõukogu omaks. siis on tulewikus, võib olla, weel suuremad üllatused, millega teil raskem rehkendada on. Kuhu poole meie ka seda asja ei nõõraks, ikkagi ei saa meie asja nii otsustada, ega nii lõpetada, et meie seda asja lihtsalt wälja lõikame ja sellega on küsimus lahendatud. Meid on wist sagedasti eksiteele wiinud see lause, see hüüdsõna, mis meie ajal maailmas maksma on pandud ja mis, võib olla, terwest ilmast läbi läheb, nimelt see hüüdsõna: kelle päralt on kool, selle päralt on tulewik. See on õieti ka meie juures pannud tormi jooksmata poliit-

tikategelasi ja teisi selles kindlas arwamises ja usus, et see ka otsekohe oma tulewiku endale kindlustab, kes kooli oma wõimu saaks. Seda lauset peame meie aga täiesti rewideerima ja temale teise mõiste ja teise arusaamise andma. Ei tule mitte ütelda „kelle päralt kool, selle päralt tulewik“, waid „kool on kõikide päralt, kes tema tulewikku armastawad, kes tahawad oma paremad püüded selle heaks tööle panna“. Selles mõttes mina ja minu mõtteosalised siin parlamendis wõitleme ühiselt lause eest, et „usuõpetus kooliõpetajatel ja kooliõpilastel waba oleks, koolile aga kohustaw“, et meie risku ilmawaatega ka kooli ülesehitamiseks oma jõudu pakume ja seal kaasa töötada tahame, mitte, et oma wõimu seal maksma panna, üks kooliõpetaja ei pane seda koolis mitte maksma, waid et kaasa töötada, see on ka meie ülesanne.

J. Piiskar (is.): Tahaksin praeguse kõneallaolewa eelnõu kohta ainult mõned üldised märkused teha. Nagu juba tähendatud, näeb see eelnõu ette ühtluskooli, sest tema esimestes paragrahwides, nimelt 2-ses, on öeldud, et keskkool moodustab ühtluskooli teise järgu. Kui aga ligemalt waadelda eelnõu, siis selgub, et see wäide kipub jääma deklaratsiooniks, ainult ilusaks paragrahwiks ja seda sel lihtsal põhjusel, et see seaduseelnõu, kuigi ta ühes järgmises paragrahwis näeb ette maksuta keskkooli, mis peaks wõimaldama ka kehwestele sissepääsemise, — teisest küljest ei näe ette ühegi asutuse jaoks kohustust, keskkooli awada. Deklaratsioon, et keskkool on ühtluskooli teine järk, ja kõigile maksuta, ei aita midagi, kui keskkooli tarbeks ei ole. Ja tegelikult võib nii juhtuda, et keskkooli pääsewad ainult need üksikud, kes oma ettevalmistuse suhtes märksa teistest ees on, see tähendab, kes jõuawad ja saawad õpilaste hulgas teistest paremini wõistelda, sest üks järgmistest paragrahwidest ütleb, et kui koolis ruumist puudus on, siis korraldatakse wastuwõtmise eksamid. Nii ei munda siis harilikult mitte algkooli klassidest saadud teadmistega eksamile, waid keskkooli pääsewad need, kellel on võimalus olnud end wahepeal täiendada ja kes siis ka teistest peajao kõrgemal on. Et seda ainult jõukamast kihist õpilased wõiwad, selle juures ei pruugi meil pikemalt peatada. Meie näeme, et õige põhimõtte teostamisel ei ole tarwitatud teid, mis wõimaldaksid selle põhimõtte teostamise.

Edasi leiame, et samuti ei ole keegi asutus kohustatud hoolitsema selle eest, et õpilased, kes kehwise tõttu ei jõua kooli astuda, tegelikult koolis käia saaks. Siin on nimelt veel teine raskus. Juba härra Lattik wõi härra haridusminister toonitas, et keskkooli juures ei ole õperaaha ainukeseks raskuseks, waid et on olemas veel teisigi raskusi, näituseks teeb kehweste õpilastele takistust õperaamatute muretsemine, mis keskkoolis wõrdlemisi õige suure summa kulu nõuab. Siis korteri muretsemine praeguse erakorralise korterikriisi tõttu ning ka kalliste hindade tõttu, eriti just linnades, sest keskkoolid on praegu ja saawad ka tulewikus peaaesjalikult linnades olema. Ja nii peab jääma suurem huik kehweste õpilasi keskkooli ukse taha, sel lihtsal põhjusel, et ei ole loodud eeltingimusi koolipääsemiseks. Ka ei ole seaduse poolt ära määratud, kelle ülesandeks on tarwili arwu koolide awamine ja kelle ülesandeks peab olema selle eest hoolitseda, et soowijatel ka tõesti õppimiswõimalused kindlustatud oleks. Algkooli-seaduses on katsutud seda küsimust lahendada. Seal on ette nähtud ühel poolt kohustus, et alkoole awatakse sellel määral, nagu seda koolikohustuse läbiwiimiseks tarwis on. Niisamuti on ette nähtud, et kui lapsi waesuse pärast ei suudeta kooli panna, siis peab kohalik kogukond kooliskäimise wõimaluse eest hoolitsema. Keskkooli-seaduses aga seda ei ole. Ilma selleta aga rääkida ühtluskoolist on raske. Muidugi, ka algkooli-seaduses seisab see paragrahw täitmata, kuigi mõned omawalitsused selleks abinõusid tarwitusele on wõtnud, kuid seda on ikkagi üksikud teinud ja puudulikul kujul. Kui tähele panna algkooli-seaduse teostamist kohtadel, siis on suuremaks puuduseks just see, et on olemas küll koolisundus, püütakse isegi mõnel pool õpilaste wanemaid trahwida jne. Kuid wanemad ei jõua lapsi kooli panna, waid panewad nad tööle, saadawad karja jne. See on keskkooli-seaduse puudus, et tema selle küsimuse hoopis lahti jätab ja ei katsugi teda lahendada.

Edasi peab tähendama, et keskkoolides isegi kõrwalklasside awamine on tehtud wäga raskeks. Nende awamiseks ja ülewõlpidamiseks tuleb haridusministerriumilt luba saada. See protsess wõtab aega ja sunnib jällegi teatawa arwu õpilasi koolist eemale jääma just sellel põh-

jusel, et lubasaamine nii palju sekeldusi nõuab.

Edasi tuleb rõhutada, et side kooli ja seltskonna wahel on wõrdlemisi nõrk. On küll ette nähtud kooli hoolekogu, kuid hoolekogu ei ole kohustaw, ja kui teda ei asutata, siis on kadunud see ainukene orgaan, mis kooli seltskonnaga ühendab ja mille kaudu seltskond ja lastewanemad ennast rohkem maksma saaks panna ja ka kooli korraldamisest osa wõtta. Selles mõttes tuleks asetada eelnõu sarnasele alusele, nagu algkooli-seadus, kus kooli hoolekogu sunduslikuna ette on nähtud.

Teiste wäikeste üksikasjade juures ei pea ma tarwilikuks peatada, seda wõib teha siis, kui wastawad paragrahwid li lugemisel arutamisele tulewad. Enne aga kui ma lõpetan, tahaks ma peatada paar sõnaga haridusministri kõne juures, mis ta pidas selle eelnõu puhul. Tema on alati wõidelnud nende põhimõtete wastu, mis selle seaduse aluseks on pandud ja millest suurem hulk täiesti wastuwõetawad on, kuigi mõned minu arwates peaks üksikasjalisemalt arendatud ja kindlamini wormuleeritud olema. Sellepärast on ka arusaadaw, et ta praeguse eelnõu wastu on oma 40 wõi 50 parandusega. Ma kuulasin huwitusega neid suuri lahkuminekuid, hulka uusi ettepanekuid ja uusi seisukohti. Ma pean aga ütleva, et need suured ettepanekud, mille pärast haridusminister selle seaduseelnõu arutamisele tulemist on takistanud, ja edasi wenitanud, mille nimel ta kõik see aeg selle eelnõu wastu on wõidelnud, sugugi sarnased suureulatuslikud ei ole, nagu arwata oleks wõinud. Tema leiab, et kõige suuremaks ja tähtsamaks lahkuminekuks on see, et kool ei wõi olla ilma usuõpetuseta ja sel lihtsal põhjusel, et olla suur osa seltskonnast ja isegi kaks kolmandikku õpilastest usuõpetuse poolt ning soowida seda õppida. Ma jätan waatlemata, kuidas neid poolt ja wastu arwusid teine kord saadakse ja kas see kaks kolmandikku poolt ka mõnede teiste asjaolude juures ning teisiti kogutud andmete põhjal saadakse. Ma jätan kõik need küsimused, ja küsin ainult seda, et kui Eestis tahetakse läbi wiia riigi ja kiriku lahusus kui ainuke õige seisukoht, sest usk peab iga inimese erasi olema, kas siis saab tulla isegi nende kahe kolmandikuga? Seltskond wõib koolilt nõuda nii mõndagi õpekawasse kahe kolmandiku häältega, aga ometi ei kawatsetagi neid asju üldharidusliku

kooli õpekawasse wõtta, ei saagi kõiki neid asju, mis kedagi huwitaks, kooli arwesse wõtta. Kooli ülesanded peaksid saama ära määratud mõnelt teiselt seisukohalt wälja minnes. Edasi tekib küsimus, missugust usku tuleb tunnistada. Lätis näituseks on üksikud usutunnistused suuri kontsessioone saanud. Niisugust kontsessiooni tahawad endale ka härrad kristlikust erakonnast. Tekib küsimus, usutunnistusi on mitmesuguseid, mispärast seatakse üks ehk paar usutunnistust eesõigustatud seisukorda, kuna teised seda mitte ei saa. Miks ei anta siis igat laadi „istidele“, mis nad seal kõik on, baptistid, adwentistid jne. samasugust õigust... (M. Martna (sd.): Kõige uuem on päästearmee!)... ütleme ka päästearmeele, kes siin hiljuti koosolekuid pidas ja tahab pidada. Kas teie tahate kõigile neile usuõpetuse wabadust anda? Ütleme, et keegi tahaks endist Eesti, Taara, usku kuulutama hakata, ehk jälle tuleks paljasjalgne Tõnisson oma Budha usuga, kas teie olete walmis ka neile usuõpetust koolis kindlustama? Waadake, kui teie seda ei taha ehk ei mõtlegi teha, kus on siis usuõpetuse wabadus? Eesõigustatud kirik on olemas praegu seal, kus tema riigikirik on, ja kui teatawatele usutunnistustele tahetakse kindlustada usuõpetuse wabadust koolis, siis tähendab see, et need usud tunnustatakse riigiusuks. Niisugusel juhtumisel peaksid härrad kristlased, arwan mina, hääletamisele panema põhiseaduse muutmise, aga mitte usuõpetuse kooliwiimise nõudmise. Eesti riigi põhiseaduses on härrade kristlaste õnnetuseks paragrahw olemas, et riigiusku ei ole. Siin aga tahetakse teha teataw usutunnistus riigiusuks.

Teine põhimõte wõi nõudmine, mille wastu niihästi rkl. Lattik, kui ka haridusminister waidlesid, oli see, et maksuta kool ei olla õiglane. Kuidas saab jõukatele maksuta kooli lubada? Arwati, et palju õiglasem oleks kooli niiviisi korraldada, et jõukatele hästi kõrge kooliraha määrataks, kuna waeseid koolirahast wõiks wabastada. Kui see küsimus eraisikute küsimus oleks, siis wõiks seda ka erawiisil lahendada, kuid see on aga ühiskondline küsimus. Minu arust ei saa kooliküsimust, kui ühiskondliku organisatsiooni ja kaswatuse küsimust mitte eraisikute eralõbu asjaks teha. Minu arwates tuleb kool korraldada sarnasel alusel, et ta wõimaldab kodanikka kaswatada sarnases õhkkonnas, mida meie loomu-

likuks peame nüüdsele moodsale ilma-waatele, wastandiks endistele, kus iga-sugused klasside ja kastide wahed olid ja on. Kui teie awa jätate kõrge kooliraha ja maksuta kooli abil wõimaldate ka teistele kooliõpetusest osa saada, siis jääb see teraw wahe ikkagi järele, et waat, mina olen jõuka isa poeg, mina wõin maksta kallist kooliraha, wõin uhkesti riides käia, sina oled aga popsi poeg, sina ei saa enesele midagi lubada. Waene peab siingi armu kerjama, kui temale armu antakse, siis pääseb tema kooli, kui mitte, siis ei pääse. Meie teame väga hästi, missugused wahejuhtumised sellel ninnal tekiwad. Peaks vähemalt näidatama, mispärast ei wõida siis luua koolis sarnast õhkkonda, et noored inimesed tunneksid endid ühesuguste seltskonna liigetena? See ei ole weel mingisugune sotsialistlik nõue, waid seda püütakse teostada isegi kodanlikes ilmakorras. Igatahes wõimaldab see koolis palju terwema õhkkonna ja on kaswatusliselt palju wäärtuslikum, nii ütelda edasiwiidawam, kui mitte ainult kooliraha ei jäeta maha, waid muretsetakse õpilastele ka teatawad tarbed, et koolis käia ja seatakse sellega kõik õpilased ühesugustesse tingimustesse. Oeldakse, et sarnane nõudmine olla ülekohtune, et tema wõimaldada rikastele maksuta kooli. Aga ometi on ju palju nähtusi, kus praeguses kodanlikes seltskonnas sellest kinni ei peeta. Ma ei taha siin näitusi ette tooma hakata, aga neid wõib küllalt leida, kus olud nii kujunenud, et teatawad nõuded rahuldatakse ühisel alusel, kulud saadakse nende heaks maksude teel, ja see ongi õige tee. Kui jõukad lastewanemad peawad rohkem maksma, sellepärast, et nemad jõuawad maksta, siis ütlen mina ka, et nemad peawad maksma mitte ainult kooli ülewälpdamiseks, waid ka teisteks otstarbeteks, sellepärast, et nad jõuawad maksta, kuid maksude näol. Pealegi saadakse koolirahast wõrdlemisi wäike summa, nii et pedagoogilised paremused kaaluwad selle summa igatahes üles. Aga et see ainult maksudeküsimus on, siis ei tarwitse selle küsimuse juures pikemalt peatada.

Edasi ei meeldi härra haridusministri-le ja rkl. Lattik'ule, et kooli on püütud teha teatawa piirini painduwaks. Selles kooliseaduses ei minda aga niigi kaugele, kui Ameerikas on mindud. Eelnõus on ette nähtud, et wõidakse õpilastele korraldada kordamisaeg ja wõidakse neid mõ-

nest õpeainest wabastada, mida nad oskawad wõi tunnewad. Minu teada oli Ameerika koolides juba waremalt sarnane wõimalus, et keskkooli õpilased said käia koolis, nagu üliõpilased loengutel: õpilane kirjutas enese teatawa klassi õpilaseks ja walis omale tunnid, millel ta wõis käia ja millel ta mitte ei käinud. Ta pidi aga teatawa aja kestes eksamid ära andma. Sai ta sellega toime, oli ta samasugune õpilane, kui teised ja sai edasi kui kõik teised. Ja kui siin on waevalt sinnamaale mindud, et wõidakse õpilast nendest ainetest wabastada, mida ta teab, siis arwan ma, on see kõige vähem, mida wõimaldada tuleb. Nii ei tähenda see mingisugust uuendust, waid väikest sammukest sel teel, mil teised kodanlised maad wõrdlemisi kaugele on läinud. Meil tahetakse aga kõik tõmmata endise Wene liistu peale.

Siis edasi kurtis härra haridusminister, et keskkoolides õpejõud oma ülesannetele ei wasta. Ma küsisin wahelhüüdes, et miks see nii on, siis ei wastatud selle peale midagi. Ma küsin weel härra haridusministrilt, miks see siis niiviisi on, millest on see tingitud? Kas ei ole tarwilikka inimesi üldse Eestis praegu saada-wal ja seega see nähtus paratamata? Kui see nii on, siis oleks pidanud juba waremalt energilisemaid abinõusid tarwitusele wõtma, et neid kiires korras soetada. Tegelikult on asi teisiti. Inimesed, keda hädasti koolipõllule tarwis oleks, leiawad igalt poolt paremat teenistust ja walguwad koolipõllult eemale. Ja kui see nii on, siis iseloomustab see sennist hariduspoliitikat.

Mis puutub sellesse, et niihästi härra Lattik, kui ka haridusminister kurdawad, et seaduseelnõu kitsendata direktorite wõimu ja selle wastu suurendata kooli pedagoogika nõukogu wõimu, siis näitab see mõjukalt, kuidas nemad demokratsismi mõistawad, millest alati suu täis wõetakse. Ja ma küsiksin neilt härradelt, kuidas nemad demokratsismi koolialal teostada tahawad, kui nad panewad ametisse kõikwõimulise direktori nagu Wene ajal. Härrad Riigikogu liikmed paremal pool, teie muidugi olete järjekindlad ja mõtlete muidugi, et nagu koolis halb on, kui seal ei ole kõikwõimulist direktorit, samuti on ka riik halb ilma kuningata. (O. Strandman (tõer.): Niisamuti kui teie kommunistid....) Härra Strandman, Mina olen alati oma seisukoha otse-

koheselt ja awalikult ütelnud ja konsek-wentsid lõpuni tõmmanud. Ja kui see nii ei ole, siis wõtate ehk pärast sõna ja ütlete, kus need lõpuniütlemata seisukohad on, siis wõime ka nendest edasi kõneleda. Kui waadata selle küsimuse peale kaswatusteadlisest seisukohast, siis pean tähendama, et väga paljud parematest kaswatusteadlastest on kurtnud, et korralduse juures, kus kooli juhib ainult direktor, ja õpetajad pealtwaatajaks jääwad, wiimased koolile wõöraks jääwad ja tunniandjateks muutuwad. Et see pedagoogiliselt soowitaw oleks, seda ei usu mina ja ei ole ka ükski pedagoog rõhutanud, et õpetaja peaks ainult tunniandja olema. Kui kool ei pea olema ainult õneasutus, siis tuleb koolis tööle rakendada kõik jõud, kes koolis tegewad on. See sünnib ainult siis, kui kooli juhatusest osa wõtma on kutsutud õpetajaskond, see on õpetajate nõukogu. Kui öeldakse, et direktorite wõimupiire on kitsendatud, siis vähemalt minule jääb mulje, et direktor on ka selle kooli juures ikkagi weel küllalt kõikwõimuline, sest tema wõimupiiride kitsendamise suhtes ei ole pea midagi ette wõetud. Siin rõhutati ainult seda, et direktor ei saa pedagoogika nõukogu juhatada. Kuid sellest kurtmisest paistab välja ainult ainuwalitsuse printsiip, et kui direktor saab end maksma panna pedagoogika nõukogu juhatajana, siis teeb ta nõukogu oma käealuseks. Kui tema aga seda teha ei saa ja meie arwates ei tohigi ta seda teha, siis ei ole sellest mingisugust kahju koolile. Koolijuhataja peab loomulikult väga tihti mitmesuguseid ettepanekuid tegema ja aruannetega esinema pedagoogika nõukogus ja sellepärast loomulikult ei saagi ta nõukogu juhatada. Mina saan asjast niimoodi aru, et pedagoogika nõukogu on see, kes koolile tema ilme annab ja direktor on täidesaatja wõim, kes nõukogu otsuseid teostab. Mõjuwaid näitusi direktorite wõimupiiride ülearuse kitsendamise kohta ette ei ole toodud. Mina rõhutan otse selle wastu, et meie koolides tsentralisatsiooni printsiip rohkem ette tungib kui see moodsas kooliseaduses tarwilik oleks.

Mis puutub härra Lattik'u wiimasel ajal nii armsaks saanud ratsahobusesse — „koolipoisi kultusesse“ ja selle edendamisesse, siis pean ütleva, et selles suhtes patustab käesolew eelnõu kõige vähem. Keskkooli õpilastele, kellest suurem osa wõiwad täisealised inimesed olla, kes täie õigusega poliitilisest elust wõiwad osa

wõtta, ei wõi enam kitsendawaid piirisid tõmmata. Minu arwates tuleks siin ainult mõtelda, kuidas neidki kitsendawaid piire awaramaks teha, sest keskkooli õpilastes ei näe mina mitte „koolipoisse“, waid kaswandikka ja täisõiguslikka riigikodanikka ja ainult selles sihis wõib käesolewa seaduse rewideerimisest juttu olla. Meie rühm leiab, et kooliseaduste arendamises ka seegi seadus wäikese sammu edasi aitab ja tahab teisel lugemisel mõnesuguste parandustega esineda, leiab aga selle eelnõu siiski esimesel lugemisel wastuwõetawa olewat.

Juhataja J. Kukk: Kuna koosolek järgimööda kaks tundi on kestnud, siis kuulutan 15 minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.25 min.

Peale waheajaga jätkub koosolek kell 7.45 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Kukk.**

Sekretäri kohal sekretäär **A. Tupits.**

Juhataja J. Kukk: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

J. Westholm (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Tänapu suwel Tallinnas ärareetud pedagoogilisel nädalal tähendas üks Saksa kaswatusteadlastest, kes siin ettelugemisi pidas, et see meile, Eesti rahwale, suureks õnneks on, et meie oma kooli algusest peale täiesti iseseiswalt wõime rajada, et meil mingisuguseid minewiku mälestusi ega traditsioone ei ole, mis meid seoks, et meie täiesti wabalt talitades kõige paremat teha wõime, mis meie aga teha oskame. Minu arwates on sellel märkusel, mis see kaswatusteadlane tegi, osa tõtt sees; aga teiselt poolt on selle tõe taga warjul üks hädahoht, mis meid, eestlasi, wõib tabada. See on ju õieti hea, kui inimene saab talitada ilma traditsioonideta, aga see ilma traditsioonideta talitamine wiib ehk sihile ainult siis, kui asi, mida korraldakse, teoreetiliselt nii kindlasti wälja kujunenud, nõnda küps on, et tema kallal enam midagi mõtelda ei ole. Nõnda kaua aga, kui küsimus alles lahtine on, ei ole mitte alati hea, kui traditsioonideta teadmatusse hüpatakse.

Kooliküsimuses seisame praegu just niisuguse seisukoha ees. Meie oleme rajanud oma kooli ühtluskooli põhimõttele. Selle põhimõtte poliitiline külg seisab selles, et kõik kodanikud riigis saaksid niisuguse hariduse, nagu see nende

waimuannetele kohane. Rahwakool, keskkool ja ülikool on nõnda seotud, et mingisugust takistust ei peaks olema ühelt astmelt teise üle minnes. Selle juures jääb lahtiseks küsimus, kas kooli üksikud osad alati seda kõige kõrgemat kätte saawad, mis nemad üldse pakkuda wõiwad, kas nõnda ülesehitatud keskkool algkooli peale rajatud, anda suudab, mis anda suudab keskkool, kui tema oleks rajatud iseseiswalt. Minul isiklikult ei ole selle küsimise peale wastus mitte kindel. Ma tean ainult seda, et nõnda korraldatud ühtluskool ained, mis kawassee üles wõetud, mitmekordselt läbi wõtab. Algkoolis 6 aasta jooksul õpitakse ained 2 korda läbi, seal on 2 kontsentrumi, keskkoolis arwatakse sedasama ka kahel kontsentrumil teha, nõnda et aine 4 kontsentrumist läbi lõpule wiia tuleb. Sellel on oma suur pluss, nimelt see pluss, et õilased aine wäga nõhjalikult wõiks omandada.

Aga teiselt poolt, kas ei ole selles hädahoht warjul, et lõpmata kordamisega asja teatud määrani, kui mitte igawaks, siis ometi õpilastele mitte küllalt huwitawaks wõidakse teha. Ma ei ütle mitte, et see nõnda on, aga ma kordan, et ühtluskooli juurde see küsimus tekkida wõib.

Meie ühtluskooli läbiwiimise juures on weel teine asjaolu, mida tähele panema peab. Nimelt paistab siin terawasti wälja, et ühtluskooli korraldamise juures kiputakse rohkem silmas pidama algkooli huwisid, kui keskkooli huwisid. Mõistagi, kui meie wõtame wõrdlemisi algkooli ja keskkooli tähtsuse, siis ei saa ju mitte salata, et algkool, kui kõigile sunduslik kool, hästi peaks korraldatud olema, et ta anda suudaks, mis algkool üldse anda wõib. Aga kas tohiks siis selle juures keskkool kannatada? Käesolewas seaduseelnõus aga näeme, et algkooli juures wõib keskkooli klasse awada, keskkooli juurde aga ei tohi algkooli klasse mitte jätta, ka siis, kui nad enne seal juba olid. Meil luuakse sundusliselt läbiwiidaw 6-klassiline algkool ja selle juurde wõiwad tulla weel 7. ja 8. õpeaasta. Käesolew seaduskawa lubab seda. Kui tahaks mõni awalik keskkool oma juures awada ühtluskooli 5. wõi 6. õpeaasta, siis ei luba seadus seda mitte. Nähtawasti mõõdetakse siin mõlemaid koole isesuguse mõõdupuuga ja silmanähtaw eesõigus on antud siin algkoolile.

Sellessamas seaduseelnõus on ette nähtud, wõi wähemalt on mõeldaw üht-

luskooli korraldamisel, et algkooli juures wõiwad olla täiendusklassid, kas kutsehariduslised wõi muud. Kui ministeeriumi projekti järele kawatseti niisugused täiendusklassid luua keskkoolide juures, olgu üldhariduslised ehk kutsehariduslised, siis ei leidnud komisjon mitte wõimalikuks, et keskkooli juurde wõiks awada kõrgemaid kutseklasse. Jällegi näeme, et algkooli ja keskkooli mõõdetakse kahesuguse mõõdupuuga.

Üldse paistab sellest seaduseelnõust isesugune waim, mida ma tahaks nimetada ühtlustamise tungiks: wõimalikult kõik koolid olgu ühtemoodi korraldatud. Aga kui meie arwesse wõtame, et meil, kui ka mitmel pool mujal kooli korraldamise küsimus alles weel küsimus on, et kooli korraldamise asi ei ole weel lõplikku kuju omandanud, et ei teata mitte, missugune kuju kõige wastuwõetawam, kõige parem oleks, — kui meie seda silmas peame, siis oleks wist küll parem olnud, kui seaduseelnõus oleks lubatud üksikutele asutustele, kes koole ülewal peawad, ellu kutsuda ühte ehk teist klassi, omapäraselt ühte ehk teist külge koolielus korraldada. Praegu sel juhtumisel on asi aga nii korraldatud, et omawalitsused, kes keskkooli ülewal peawad, peaaegu kõik õigused nende poolt loodud koolide kohta kaotanud on. Selge on, et neil kooli kuju kohta peaaegu midagi ütelda ei ole, sellepärast et kooli sunduslik kuju wäga üksikasjaliselt ette nähtud. Näituseks on seadusprojektis öeldud, missugused keeled tohiwad saada esimeseks ja teiseks wõõraks keeleks. Kui mõni kooli ülewalpidaja tahaks teistsuguse keelteõpetuse järjekorra luua, siis seadus seda ei luba. Seisukord on ka praegu niisugune, et kui erakoolile lubatakse teisiti keeleõpetust korraldada, kui üldiselt ette on nähtud, siis tähendatakse seda ajalehtedes, kui midagi iseäralikku. Minu arust oleks see päris loomulik nähtus, kui omawalitsused oma soowe selles asjas wabalt läbi wõiksid wiia. Edasi on õpetajate walimise küsimus ikka kõige pealt nende huwi piirkonda kuuluw küsimus, kes kooli ülewal peawad, aga uue seaduse järele kujuneb asi nõnda, et omawalitsused, kes mõtleksid keskkooli luua, õpetajate walimise juures midagi ütelda ei wõi, sest eelnõu järele on walimine hoolekogude asi. Hoolekogus on ette nähtud 10, 12 kunni 15 liiget ja nende hulgas otsekoheseid omawalitsuse esitajaid ainult 3. Mina arwan, et hooleko-

gudes, kui niisugused olema peawad, loomulikult tähtis häältewarw tohiks olla omawalitsuse esitustel, wähemalt enamus. Eelkõnelejad on juba tähendanud, et koolis liiga terawalt ette on toodud hoolekogu ja õpetajate mõju, kuna kooli ülewalpidaja ja koolijuhataja mõju enam kõrwale on jätud. Mina ei saa ka ühineda eelnõus ettetoodud põhimõtetega. Selle järele kujuneks asi nõnda, et õpetajad saawad kooli peremeesteks, näituseks, kui ei ole hoolekogu kooli juures, siis seadus lubab, et õpetaja walimine läheb pedagoogika nõukogu kätte. Sellega jääks õpetajate hooleks, keda nemad oma kaastööliseks waliwad, keda mitte. Selle juures on eeskujuks wõetud, wõib olla, mõne seisuse wõi kutse korraldus, mis meie riigis maksew. On räägitud komisjonis wannutatud advokaatide seisuse korraldusest. Mina omalt poolt ei pea seda mitte ideaaliks, et õpetajad nõnda kitsalt ühinewad, et ainult nendest ära oleneb, keda nemad oma ringi wastu wõtawad. Seda käesolew seadusprojekt teatud määrani lubab, sest et tema jätab registreeriwale asutusele wõimaluse nõuda registreeritawa isiku kohta kutse-eeetika tunnustust. Projektis on öeldud, et „wõib“ nõuda, kuid teiselt poolt, kui wõib nõuda, siis on sellega nagu ette kirjutatud, et iga õpetaja sundusliselt kutseühisuses olema peab. Minu arwates ei ole see mingisugune ideaal, mille poole kooliõpetajal maksaks püüda.

Mis puutub kõige rohkem waidluse all olewasse küsimusse, nimelt usuõpetusesse, siis on rahwaerakond, kelle nimel mina kõnelen, ammu asunud kindlale seisukohale, mida ta algkooli-seaduse puhul on awaldanud. Rahwaerakond soowiks, et koolides oleks usuõpetuse küsimus nii korraldatud, et soowikorral õpilased teda wõtta wõiks. Tähendab, usuõpetus on koolile sunduslik, õpilastele ja õpetajatele waba. Mina isikliselt ei asu mitte seisukohal, et usuõpetuse andmist tuleb wõimaldada õpilastele ainult sellepärast, et rahwa enamus seda tahab. On teisi põhjusi, mis nimetatud aine kasuks räägiwad, mida ma aga praegu tarwili- seks ei pea ette kanda. II lugemisel antakse üksikasjalisemaid seletusi, siis peatatakse pikemalt selle küsimuse juures. Mina ei usu mitte, et usuõpetus oleks niisugune üldine arstiabinõu, mis kõiki pahesid parandab. Niisugusel puhul wõiks arwata, et koolidest, kus usuõpetus on olnud mitte ainult waba ainena, waid sun-

duslikuna, kõik kõlblised pahed peaksid olema kõrwaldatud. Seda meie ometi tunnistada ei saa. Põhjus, mis pärast minu arwates usuõpetus kooli õpekawas wõiks leiduda, oleks see, et inimene, kui niisugune, ometi mitte ei suuda jääda puht mõistuse poolt määratud piiridesse, waid on kalduwusi ja ihasid, mis lahendamist leiawad usutunde kaudu. See tunne, nõnda kaua kui ta ei ole kultuuri wastane ja kui tema inimese loomuliku hinge ihadega kokku käib, peaks kaswatuse süsteemis leiduma.

Üldse wõiks tähendada, et seaduseelnõu, mis Riigikogule on esitatud, on õige põhjalikult komisjonis läbi waadatud. Eelnõus on õige palju keskkooli puutuwaid küsimusi lahendatud ja sellepärast wõiks tema saada selleks aluseks, mille peale Riigikogu keskkooli-seaduse rajab. Ma wõin teatada, et rahwaerakonna Riigikogu rühm selle seaduseelnõu luge-misel wastuwõtmise poolt saab hääle-tama.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Mina ja minu rühm ei ole sellest ajast peale, kui meie algkooli-seadust arutasime, oma waateid ühes ehk teises asjas muutnud, sellepärast wõiksin ma siin toonitada, et meie ka usuõpetuse peale sellest samast seisukohast vaatame keskkooli seaduseelnõu juures, nagu meie seekord awaldasime. Sellepärast ei oleks mul waja olnud sõna wõtta, aga et härra minister ja rkl. härra Lattik siin ometi oma awaldustes mõnesuguseid mõtteid awaldasid, mis mõteteawalduse ka teiselt poolt wälja kutsus, siis palun teid mõne minuti ka minule lubada. Härra minister ütles, et need kaks seaduseelnõu minna kõige pealt ka selle poolest lahku, et üks nendest ka patriotismi õpetuse kooli ülesandeks seab, kuna teine seda mitte ei tee. Mina arwan, et härra minister siin wähe halwasti kõlawa sõna walis. Mujal, näituseks, Saksamaal ja Schweitsis öeldakse, kui ka sedasama mõeldakse, kodanikuõpetus — Staatsbürgerlehre. — Kui ma sõjaajal Schweitsis elasin, wabandage, et ma Schweitsi nimetan, siis oli seal see küsimus just laialt arutusel ajakirjanduses ja awalikkuse ees. Schweits on ka wäikene maa, seal arwati sõjaajal, et riigi kodanikuõpetust, patriotismi tuleb iseäraldi õpetada. See nõudmine leidis aga Schweitsis wäga palju üldist wastuolemist. Seal ei leitud mitte wäga palju neid, kes seda oleks

tõsiselt toetanud, et kooli ka patriotismi sissetuupimiseks kasutada.

Teine asi, mille kohta ma siin mõne sõna ütelda tahtsin, on jällegi usuõpetus. Härra minister nimetas, et $\frac{3}{4}$, kunni koguni 100% meie kooliõpilastest usku õpiwad. Ja nii, nagu ma tean, ei puudunud usuõpetus ka waremalt meie koolides. Härra haridusminister ja teised usuõpetuse poolehoidjad, eriti härra Lattik, leiawad, et usuõpetus on see saladusline wõi kõikwõimuline abinõu, mis rahwa ja lapse moraalseks teeb. Mina juba algkooli-seaduse arutuse ajal püüdsin ära näidata, et see mitte õige ei ole. Ja nüüd wärs-kemas minewikus kerkib niisugune tunnistus meie silmade ette. Meie mäletame mullu seda üldist laitmist ja hukkamõistmist Wiljandi kooliõpilaste kongressist wõi konwerentsist ja teistest niisugustest noorsoo koosolemistest. Tartu noorsoopidul jutustati juumiste juumistest ja mujalt toodi niisamasuguseid asju ette. Eriti härra Lattik ei jõudnud küllalt Wiljandi juumisi sarjata ja hukka mõista. Mina küsiksin, kuidas see siis tuli? Usuõpetus oli olemas ja meie rahwas ning kooliõpilased on haridusministri tunnistuse järele nõnda usuõpetuse poolehoidjad, nõnda moraali poolehoidjad — mida ju järeldama peab, muidu ei wõtaks nad usuõpetusest nõnda elawalt osa, ja ometi, hoolimata sellest, et kunni 100% kooliõpilastest usuõpetusest osa wõtawad, — naljatades tahaks ütelda, et kui selles asjas pankade wiisi rehkendaks, siis arwataks küll, et mitusada protsenti wõtawad usuõpetust — ja siiski oli niisuguseid sündmusi, missuguseid üldsest hukka mõisteti ja mis haridusministri koguni sundisid neid ühinguid ja liituseid wõi organisatsioonid ära keelama. Sellest tuleb ometi järeldada, et usuõpetus mitte niisugune abinõu ei ole, mis inimesi moraalseks teeb, sest kui ta seda oleks, siis ei oleks wõinud niisuguseid nähtusi mitte ette tulla.

Härra minister ütles edasi weel, et usuõpetust tulla sellepärast koolis lubada, et see teataw ilmawaade olla. Mina jällegi algkooli-seaduse juures tähendasin selle peale, et niisugune ühekülgne üheainsa woolu wõi ilmawaate õpetamine ometi teisi sedasama õigust enestele pärima sunniks wõi meelitaks. Mina, kui sotsiaaldemokraat, ei ihka mitte selle järele, et koolis Marksi õpetada lasta. Aga see on ka ilmawaade ja kui niisugust on õigus koo-

lis õpetada, siis ma arwan, et wõib nõnda tulla, et teiste ilmawaadete poolehoidjad ka enestele seda õigust koolis nõuawad. See wõib niisuguseid sekeldusi sünnitada, mis haridusministriile ja koolijuhatajatele sugugi soowitawad ei wõi olla. Seda-sama tähendasin ka selle kohta, millejuures härra Piiskar peatas ja seletas, et meie ei wõi ometi üht kirikut wõi üht usutunnistust eesõigustatud seisukohta meie koolis seada ja selle poolehoidjatele oma ilmawaate õpetamist eriti soodsates tingimistes wõimaldada. Seda nõuawad siis ka teised, ütleme apostlik kirik ja juudikirik ja — seda ei nimetata küll mitte kirikuks — ka suur hulk baptista ja baptisti lahkusulisi ja, nagu ma wahel-hüüdes tähendasin, lunastaja-wõi pääste-armee. Sellel ei ole küll oma usutunnistust, kuid ta wõib tahtma hakata oma päästmise tööd ka koolis teha ja see on ka teatawal wiisil ilmawaade. Mina kardan, et sel kombel wõiwad hõõrumised sündida mitmesuguste usuõpetuste andjate wahel. Ja niisugused hõõrumised on koolides kõige vähem soowitawad. Juba sellepärast peaks usuõpetus koolist eemale jääma, eeldades, et selle läbi hõõrumised mitmesuguste usutunnistuste õpetajate kui ka õppijate wahel tekkida wõiwad.

Selsamal puhul juhtisin ma tähelpanu selle wastolu peale, mis usuõpetuse ja loodusõpetuse wahel tekkida wõib. Ma rääkisin isiklikult mõnede härradega, kes arwasid, et praegu ei antawat usuõpetust enam nii, et küsimus üles wõiks kerkida, kas Mooses wõi Darwin? Mõlemal ei wõi aga õigus olla. Tähendati, et usuõpetajad osata nüüd oma ainet nii ette kanda, et need, kes loodusteadust õpiwad ja seal teistsuguse waate asjade peale on omandanud, uskugi õppida wõiwat, ilma et mingisugust kokkupõrget karta oleks. Kuid mina arwan, et tõsine usuõpetaja ei lahku kunagi Moosesest. Ja kui tema järjekindlalt Moosesest õpetust ette kannab, loodusloo õpetaja aga ka oma tõekspidamisi kõrgel kannab ja loodusteadust tõena õpetab, siis peab ometi mõtleja õpilane endamisi küsima: kumbal õigus, kas Moosesel wõi Darwinil? Ja see sünnitab iseäranis nende keskkooli õpilaste juures, kes juba wanemad ja rohkem õppinud on, niisuguse wastolu, mis kahtlemata mitte soowitaw ei ole. Minu arwates peaks haridusminister ja koolijuhataja niisuguste wõimaluste eest hoidma. Härra haridusminister

tähendas siin mõnda maad, kus usuõpetust ei olla, nimetas Prantsusmaad, Portugali, Wenemaad ja ka Eestit. Mis puutub Portugali ja Wenemaasse, siis ma neid ei tunne. Kuid Prantsusmaal, kus usuõpetus puudub, ei puudu ometi omadused, mis meilgi tahetakse usuõpetuse läbi omandada. Siin kohal wõiks näituseks kõneleda isamaaarmastusest, mis prantslaste juures wäga suur on. Ka kuritegude arw pole Prantsusmaal mitte suurem kui Eestis, sest olgugi et meil usuõpetus koolides, on meil kuritegude arw õige suur. Tuletage meelde siin kohal Tartu närwikliiniku professori seletusi. Meie eestlased oleme ikka usu ja kiriku poolehoidjad olnud, millest ju järeldama peaks, et kuritegude arw selle tõttu meil õige wäike peaks olema. Tõepoolest on ta aga õige suur. Kuna Prantsusmaal, kus usuõpetus puudub, ei näita statistilised andmed mitte, et seal kuritegude arw suurem oleks kui meil, waid koguni ümberpöördukt. Ja praegusel ajal, kus usu ja kiriku poolehoidjad kinnitawad, et meil kirikutes kuulajaid kunagi ei puudu — otse wastupidi, et siin poolehoid õige suur on ja kui nad end weel liigutawad, siis see poolehoid aina kaswab, sellest järeldusest peaks meie nägema, et meil kuritegude arw maal peaks koguni wäike olema. Ümberpöördukt, tõepoolest on meil moraalne tasapind nõndasama langenud kui Prantsusmaal sõja järele, kus usuõpetust mitte ei ole. Soowitaw oleks, et õpeaine peale, mis mitte kooli ei kuulu, asjata aega ei raisataks. Härra minister toonitas, et peaks olema kokkukõla kooli ja kodu wahel, ning ta pani õigusega selle peale rõhku. Aga ma puudutaksin sellega ühenduses olewat teist külge, kus ka kokkukõla peaks olema, nimelt kooliõpetajate ja kooli wahel. Härra minister tähendas, et kooliõpetajate liit ei olewat ka usuõpetuse kooliwiimise poolt. Kui aga meie siin siiski otsustame usuõpetuse kooli sissewiimist seaduses wastu wõtta, kuidas saaks siis see asjaolu kokkukõla peale kooli ja koduõpetajate wahel mõjuma. Ma arwan, ma kardan, et see mitte kõõnaremini selle hea kokkukõla peale mõjuda ei wõi. Weel tuletaksin ma ühte asjaolu meelde, mis härra minister siin tähendas, et ilma usuõpetuseta haridus ilukirjandusele ja kunstile mitte soodne pole. Prantsusmaa ilma usuõpetuseta on aga teatawalt üks ilukirjanduse suurmaadest ja minu teades ka üks kunsti

suurmaadest. Noh, wõidaks ju ka ütelda, et Prantsusmaa kunsti ja ilukirjanduse juured minewikku ulatawad, kus usuõpetus alles olemas oli. Aga kui meie Prantsusmaa uuemat kunsti ja ilukirjandust silmas peame, siis leiame, et ka see mitte tagasilangemise märke ei awalda. Nii ei ole ka see kartus põhjendatud.

Ma ei taha teistest asjadest mitte rääkida, ühte asja nimetaksin aga siiski, nimelt kooliõpetajate walimist. Wabandage, austatud rahwasaadikud, kui ma siin jälle Schweitsist kõnelen. Mida inemene tunneb, sellest wõib ta ikka rääkida. Minu teades on Schweitsis kooliõpetajate walimine teatawa aja järele üldine. Kooliõpetajad walitakse hääleenamusega, walitakse kõikide elanikkude poolt, kellel hääleõigus on, mitte ainult lastewanemate ja hoolenõukogude poolt. Olen neid waidlusi seal jälginud, mis sel puhul esile tulid. Püütakse näidata, et niisugusel puhul kooliõpetajad omad kohad hõlpsasti wõiksid kaotada, kuid sellest hoolimata on Schweitsis ometi üldise walimise juurde jäetud ja ei ole mitte tuttavaks saanud, et kooliõpetajad üldise walimise teel oma kohad hõlpsamini kaotaksid, wähemalt sel määral, nagu karta wõiks. Ka mina olen selles arwamises, et meie seaduseelnõus leiduw walimiswiis kõige parem ei ole. Härra Westholm tähendas siin, et kooliõpetajate walimine on seisusline asi. Ma pean ütleva, et kooliõpetaja ametissewõtmine tuleks lahus hoida wannutatud adwokaatide, gilde liikmete ja teiste seisustesse wõtmisest. Ma ei taha siin mitte ettepanekuga esineda — kuidas seda teha, waid olen härra Westholmiga ühes arwamises, et see walimiswiis, mis siin seaduses ette nähtud, just kõige ideaalsem pole.

Meie rühm saab igatahes selle seaduse I lugemisel wastuwõtmise poolt hääletama.

W. Ernits (sd.): Kõige tähtsamaks küsimuseks awalikkude üldharidusliste keskkoolide seaduse puhul on nimetatud keskkoolide siht ja see, mil kombel seda sihti teostatakse. § 2-ses on see siht wormuleeritud. Neid sihtisid on kaks: 1) ülesandeks on haritud kodanikkude kaswatamine ja 2) ülesandeks on õpilaste ettevalmistamine ülikooli jaoks. Ei ole mitte üks ega sama — kaswatada haritud kodanikku wõi valmistada õpilast ülikooli wastu. Need on kaks ise asja ja sellepärast on ka Soomes näituseks

keskkool kahes jaos: „keskikoulu“ ja „oppikoulu“. Soomes on niisugune korraldus, et on wõimalik lõpetada eraldi 7. ja 8. klassi, kuna kolm klassi ülikooli ettevalmistamiseks jääwad. Meil seda wõimalust antud ei ole, waid meie kool on üheskoos, millepärast meie kool ülikooli jaoks nõrga ettevalmistuse annab, kõigist 11 aastat, kus juures arwesse tuleb wõtta seda, et rahwakooli klassid õieti keskkooli alamate klasside osa peawad täitma. Peab ütleva, et seda läbi wiia, et rahwakooli 6 klassi sedasama oleks, mis keskkooli 6 klassi, kuidagi ei saa, ja kusagil läbi wiidud ei ole. Seda ei saa juba sel põhjusel, et rahwakool sunduslik on ja sinna kõik peawad minema, annete peale waatamata, kuna keskkoolidesse aga rohkem anderikkad õpilased lähewad. On nende hulgas ka rikkaid nõrgaandelisi, kuid need langewad pärast wälja, nii et keskkool ikkagi walitud õpilastega töötab, ning sellepärast seal 6 klassiga wõimalik rohkem läbi minna, kui rahwakoolis. Niisamuti on ka rahwakooli ja keskkooli õpetajate tasapind isesugune. Keskkoolis on ikkagi enam-wähem ülikooli haridusega õpetajad, kuna seda rahwakoolis harwa ette tuleb. Wõib olla, et meie edaspidi nii kaugele jõuame, et ka rahwakooli õpetajad ülikooli haridusega oleks, kuid ikkagi jääb keskkooli õpetajate tasapind kõrgemaks, nii et rahwakooli algklassid ei suuda mitte keskkooli esimest osa täita. On kuulda arwamisi, et tuleks teatawal määral wõõraste keelte õpetamist piirata. Muidugi on ju küllalt haritud kodanikule, kui ta peale emakeele weel kahte wõõrast keelt, kas Saksa, Englise ehk Prantsuse keelt mõistab, sest nii lühikese kooliajaga on wõimatu kolme, nelja keelt selgeks õppida, kuna aga see, kes teadusmeheks tahab hakata, keeltewu piirata ei wõi. Suurtes kultuurimaades kestab ülikooli ettevalmistamine isegi kunni 14 aastani, nagu näituseks Ameerika kolledshites, samuti ka Jaapanis. Meie keskkool selles tükis kõrgema hariduse nõudeid ei rahulda, wõib olla küll haritud kodanikkude ettevalmistamise nõudeid. Sellest küljest waadates peaks meie keskkool kahte ülesannet täitma, mida sellest seadusest aga mitte wälja ei piista ja see on kõige suurem puudus, mis käesolewal seaduseelnõul on.

Siis puudutaksin weel seda küsimust, mis § 3-as on, et meie kool on ilma usuõpetuseta. Siin on paragrahw 26 ette

nähtud: mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga. Omal ajal algkoolide-seaduse käsitamise puhul Asutawas Kogus väitasin mina, et on tarvis ilmawaate õpetus, mis ka usuküsimust üldiselt käsitaks. Usuküsimuse mõttes rahuldab mind see seaduseelnõu, kuna seda just mõtteteaduse eelkursuses wõidakse käsitada. Selle üle wõib ka waielda, kas praktilist usuõpetust kooli wõtta wõi mitte. Puudutan seda küsimust objektiivselt seisukohalt. Usk iseenesest on ju teataw tundmuslik wahekord kõigege, mis olemas ja et igal inimesel niisugune wahekord olemas on, selle üle ei saa keegi waielda, see tähendab, et teatud usuelement on iga inimese hingeelus olemas ja selle wäline awaldus wõib väga mitmesugune olla. Usutunde alusele ehitatakse uskude mütoloogiad ja dogmad, mille tõttu tekiwad nõndanimeatud usutunnistused. Mütoloogia ja dogmad wõiwad muutuda ja häwineda, kuid usutunne jääb ja nõuab teatud rahuldamist. Selle wõimaldamine wõib jääda eraasjaks, seda wõib ka riikliselt korraldada, olenedes demokraatia enamuse seisukohast. Kui siiski otsustatakse usutunde awaldamist riiklise organisatsiooni abil wõimaldada, siis peab see juba kõigi uskude ja usulahkude kohta maksew olema, sest muidu loome enesele põhiseaduse wastaselt riigikiriku.

On mitmesugused usud olemas, mis ehitatakse usutunde alusele. Muidugi on need usutunnistused ajalooliselt tekkinud ja wõiwad arwustuse alla tulla. Mina kujutan enesele ette, et usutunne wõib inimest rahuldada, kuid dogma ja uskude mütoloogia wõib häwineda. Mis nüüd põhimõtteliselt algküsimustesse puutub, näituseks atheismi ja theismi wõi teisi, siis peab ütleva, et loogiliselt neid põhjendama hakata on täiesti asjata, see on ikkagi niisugune müür, millest meie üle ei saa. Üks kujutab olemist ette ühtemoodi, teine teistmoodi, üks nimetab seda mingisuguseks kosmiliseks psüüheks, teine energiaks, kolmas jumalaks; näib teoreetiliselt, et neid küsimusi loogiliselt täiesti wõimatu on tõestada ja jääb järele ainult pragmaatiline seisukoht. Inimene usub nii, nagu see temale parem on. Kas riigi kulul ehk mitte riigi kulul usuõpetust antakse, see on juba teataw praktiline küsimus ja seda wõib otsustada seadusandlikul teel.

Tahaks veel puudutada käesolewa kooliseaduse juures temas ettenähtud

koolikorda. Seal on ette nähtud kaks haru: reaali ja humanitaari. Mina arwan igatahes, et neid harusid tuleks veel rohkem detailiseerida, sest humanitaar harul on väga laialdane mõiste ja kui seal teisi detailisid ette ei nähta, siis ei rahulda see mitte kõiki nõudmisi. Mina arwan igatahes, et peaks olema teataw haru, kus mitte ainult Ladina keelt ei õpetataks, waid ka Kreeka keelt. Mäletan üht riigi hariduskogu koosolekut aastal 1919, kus haridusministeeriumi poolt ägedasti waieldi Kreeka keele kooli sissewõtmise wastu, tähendati, et Kreeka keel on ära iganenud ja seepärast teda koolis õpetada ei ole tarwilik. Mina ei ole mõni Kreeka keele fanaatiker, kuid tähendan siiski, et mõnes meie keskkoolis peaks ka Kreeka keelt õppida wõima, et mitte üldisest kultuurist maha jääda. Sest mina ei kujuta enesele ette mõne filoloogi ehk filosoofi seisukorda, kes ei oskaks Kreeka keelt ülikooli astudes.

Siis puudutaksin wähe seda küsimust, kas kool peab maksuline wõi maksuta olema. Pahema poole seisukohalt wälja tulles pean ma tähendama, et keskkool peab olema maksuline, niikaua kui meil on olemas rikas kodanlus, kellele ei tarwitse maksuta keskkooli näol kingitust teha. Küll aga tuleks waesematele anderrikkamatele õpilastele maksuta keskkool seaduslikult kindlustada. Wõib seadusandlisel teel korraldada, et anderrikkamad õpilased, kes kehwad on ja kooliraha ei suuda maksta, saaks maksuta kooli, kuid kõigile maksuta kooli kingituseks teha, ei ole sünnis.

Lõpuks tähendaksin veel selle seaduse tehnilise külje peale. Selle seaduse seletuskiri peaks kõnelema põhimõtteist, kuid see seletuskiri, mis käesolewale seadusele juurde on lisatud, on puudulik, ta kõneleb ainult, kuidas see seadus tekkinud on. Olen näinud, missugused seletuskirjad mujal seadustele juurde lisatakse, näituseks Soomes oli wastawa seaduse kohta seletuskirjaks terve raamat trükitud, mis 80—100 lehekülge sisaldas. Meil tikuwad seletuskirjad üldse wälja surema, juhtubki tihti, et seletuskirjaks on kokku seatud 3—4 rida. See on meie seadusandluse waimlise jõuetuse tunnismärk.

W. Linnamägi (kristl.): Kõik austatud eelkõnelejad tähendasid täna, keskkooli-seaduse juures sõna wõttes, et nemad ei taha usuõpetuse küsimuse juures pikemalt peatada, waid katsuwad

ainult mõne sõnaga mööda minnes tema peale tähendada. Kuid ma pean tähendama, et igaüks on selle küsimuse juures peaausjalikult, kõige kauem peatanud. Igaüks tõi selle küsimuse juures väga mitmesuguseid arvamisi esile. Härra Martna näituseks wist ei mõtelnud täna keskkooli-seaduse juures sõna wõtta, kuid on siiski seda teinud ja tõi seal ette niisugusi mõtteawaldusi usuõpetuse asjus, mis minu arwates wildakad on. Tema ütles: waadake, usuõpetus on alati olnud meie koolides, kuid ometi ei ole suudetud ära hoida meie kooliõpilasi ega rahwast suure moraalse langemise eest. Tuletas sealjuures meelde Wiljandi kongressi ja neid kirjutusi ja meelepahaawaldusi, mis rahwa seas sel puhul walitses. Ütles, et waadake, need on kõik ometi ju usuõpetust saanud ja ka härra Lattik olla ütelnud, et 100% on koolides usuõpetuse tahtjaid ja ometi näeme, missugune wili see on. Tähendab, see ei aita midagi, usuõpetus ei päästa selle kõlblise langemise eest; ta ei ole mitte see abinõu, mis wõiks rahwast hingeliselt terweks teha. Tähendab, usuõpetus ei suuda päästa kõlblise langemise eest. Järjekult teda ei ole tarwis. See on ju, kahjuks õigus, et väga wähe wilja on näha olnud, oleks pidanud palju rohkem seda wilja näha olema ja sellepärast on õigus neil, kes ütlewad, et „waat, kus on see wili“. Aga kas sellepärast wõib ütelda, et usuõpetust ülepea meil mitte tarwis ei ole? Wõtame teised näitused. Haigusi on praegu maailmas palju, laastawaid, külgehakkawaid haigusi. Arstiteadus wõitleb selle wastu juba niikaua, kui ta on olemas. Wõtame üksiku haiguse — tiisikuse, — mis nii palju inimesi hauda wiib, kuna arstiteadus wõitleb selle wastu algusest peale, ikka uuemate ja paremate abinõudega; katsub sellest wõitu saada. Kas sellepärast on tarwis siis arstiteadust maha salata, et suuri tagajärgi ei ole kätte saadud? Kas sellepärast peab ütleva, et ülepea arstiteadust tarwis ei ole, sest ta ei ole suutnud mitte ühtainust tiisikushaiget terweks teha? Peab siis ütleva: „Maha arstiteadus“, sest ta on kasuta asi. Kas on nii? (Pahemalt poolt: Ei ole!) Rahu on ikka inimkonna püüdmine olnud, rahu eest on wõideldud ja selle juures on sõjad ikka edasi kestnud ja iga uus sõda on palju häwitawam olnud kui esimene. Kas sellepärast peame ütleva, et ei maksa rahuaate eest, ei maksa rahu heaks wõidelda, sest selle läbi tulewad meile ikka suuremad ja suu-

remad sõjad kaela? Niisama kui seda ei wõi ütelda nende asjade kohta, ei wõi ka seda ütelda mitte usuõpetuse kohta, et tema eneses ei sisalda mitte abinõu, mis inimesi wõib moraalselt terweks teha, kuigi tagajärjed wähe nähtawad on. Ma arwan, et seda peaks tähele pandama, kui siin tahetakse rääkida usuõpetusest, kui mingisugusest teooriast, wõi sarnasest asjast, siis pean ütleva, et usuõpetuse eesmärk koolis ei ole midagi muud, kui see, et anda lastele wõimalust neid tutvustada selle suure warandusega, mis on olemas ristiusus. Usuõpetus peab wiima elawale usule, ja usk ei ole mingisugune peaga targutamine, waid tema on hingeline läbielamine; teda ei saa muidugi mingisuguse teooriaga wõi teaduse metoodiga tõendada. Maha salata aga tema wilja on wõimatu. Seda wilja wõite teie näha, kui teie tahate olla otsekohe sedest wastu. Siis peate teie ütleva, et igaüks teie seast on niisuguseid inimesi leidnud, kes on tõsised usklikud inimesed ja sealjuures kõrge kõlblusega. (O. Strandman (töer.): Wäga wähe!) Jah, väga palju neid ei ole. (Pahemalt poolt: Teie olete üks neist!) Need on inimesed, kes on suure moraalliga, suure kõlblise jõuga ja hingelise wõimega, mis ainult igaüks eneses tunda wõib. (Wahelhüüded pahemalt poolt.) Ma ei räägi mitte enesest ja ei räägi ka mitte otsekohe teist. Ma saan aru, mispärast iseäranis pahemal pool selle üle waieldakse ja iseäranis pahemalt poolt sellele wastu räägitakse. Ristiusk põhjeneb armastuse peal. (Wahelhüüded pahemalt poolt.) Tema sunnib armastama ka oma wihamest. Teie, sotsiaaldemokraadid, siin pahemal pool, teie armastust ei tunnista, teie wihkate kodanlust ja kõiki, mis sellega seotud, see on teie põhimõte. (Wahelhüüded.) Kui koolides saab usuõpetus tema õigele pinnale asetatud, et temast rohkem kasu on kui siamaani, loomulikult mõista, ei tule siis nii palju pahempoolse woolu poolehoidjaid, kui nüüd. (E. Martinson (sd.): See on kristlik lobisemine.) Ma tahan lõpuks seda juurde lisada, et kes rahwaelu peale waatab lastiste silmadega, see peab tunnistama, et tõesti meie rahwa elu läheb langemise poole kõlblises mõttes. (L. Johanson (sd.): Inimene peab tunnistama kõlblist õigust.) On õige, mis härra Martna ütles, et meil kuritegewus suur on, wast suurem kui mõnes teises kultuu-

ririis ja wõib olla läheb ta weelgi suuremaks. Meie peame tingimata otsima abinõusid selle moraalse langemise wastu. (J. Piiskar (is.): Usuõpetus ei aita midagi.) Ma ei tea tõesti mitte midagi muud, ja seda ei tea tõepoolest ka keegi teine, mis siin wõiks tuua põhjalikku parandust, kui ainult üksi usk, tõsine usk. Kes tahab oma rahwale head soowida, kes tahab, et Eesti riik kaswaks ja kosuks ja tugewaks saaks sisemiselt, moraalselt ja ka majanduslisest küljest, see peab soowima, et rahwal kõlblus tõuseks ja kõlblus wõib üksipäini tõusta usu alusel. Ei ole kõlblust ilma usuta, niisamuti ei ole ka usku ilma kõlbluseta, ja sellepärast, kuigi teie tahate keskkoolist riisama ära rööwida usuõpetuse kui seda juba algkooliga olete teinud, selle waimlise jõu, selle allika, mis wõib terwislist mõju rahwa peale awaldada, rahwale lihtsalt kiwi leiwa asemele anda, siis ometi saab meie rahwas instinktiwsest sellest aru, et tal puudub see waimline terwekstegew allikas ja nõuab seda oma kooli, ja sellepärast arwan mina, et meie ei tohi kuidagi waielda usuõpetuse wastu koolides. Ma tahaks weel paar sõna ütelda.

Härra Martna wististe tõi ette, et see toob suuri raskusi enesega kaasa, kes peab õieti õpetust andma, missuguse konfessiooni järele. On meil ju palju uskusi: on meil luteriusk, apostlik-õigeusk, juudiusk jne. No tõepoolest selle eest teie ei pruugi tõesti mitte palju muret tunda, kuidas see antud saab. Küll juba leitakse abinõusid, kuidas seda asja korraldada. Mina isikliselt ei wõi kunagi niisugusel arwamisel olla, et üksi wõib anda ainult ühte konfessiooni, ühte usuõpetust, waid seesama õigus on ka baptistidel ja metodistidel jne. nõuda, et usuõpetus ka nende laadilisel antud saaks nende lastele. Ka kristlik rahwaerakond on seda nõudnud. Nii kitsarinnaline ta ei ole, et üksi oma õigekspeetud usku peale sunnib. Meie soowime seda igauhele oma laadilisel. (L. Johanson (sd.): Usu wäljalootamine on tihti sissetulekuallikas. J. Piiskar (is.): Kas ketseritest ka midagi olete kuulnud?) Teie meelet on kõik kodanlased ketserid, keda tarwis oleks inkwisiitsiooni kohtu alla saata. Ma lõpetaksin lühidalt selle soowiga: olge tõsisemad, härrad Riigikogu liikmed, ja ärge tehke mitte nii suurte asjadega nalja.

(Kauakestew naer pahemal pool ja keskel.) See naer on tõesti jõe naer! Ma ootan, kunni teie rahuliseks jääte. No kaua see kestab siis? Ma tõesti mitte ei tea, mis naljakat asja siin on. Kui meie räägime niisugustest tähtsatest küsimustest. See ei anna sugugi teie kultuurilisest olekust tunnistust.

Juhataja **J. Kukk**: Rkl. Linnamägi, ma palun Teid asja juurde jääda.

W. Linnamägi (kristl.): Ma lõpetaks sellega ja soowitaks, et ka need erakonnad, kes selles küsimuses õige ükskõiksed on olnud, — ma ei räägi mitte nendest, kes otse usuõpetuse waenlased on, — et nad oma seisukohta wõtaks rewideerimise alla ja siin tuleks sellele otsusele, et on ka koolis tarwilik usuõpetus, ja seda ka meie keskkooli-seadusesse sisse wõtaks. Sellega teeniks nemad suurt tänu ära laialiste rahwakihtide poolt. Selle wastu ometi ei saa waielda, et meie rahwa enamuse on selle poolt. Ja kui teie tahate olla wähegi rahwa tahtmiste awaldajad, siis peate ka sellega rehkendama ja peaksite seda andma, mis rahwas tahab.

Juhataja **J. Kukk**: Sõnasoowijate nimekiri on läbi. Annan lõpusõna komisjoni aruandjale.

Aruandja **J. Annusson**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ei oleks õieti tarwidust waielda eelkõnelejatega, sest kõik eelkõnelejad, nii haridusminister, kui ka Riigikogu liikmed, on selles arwamises, et see seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõetakse. Ja teisel lugemisel lubatakse üht wõi teist parandust teha. Kuid et seaduseelnõu on ka ühest ja teisest seisukohast hinnatud ja sellele wastawalt mõnesuguseid põhjendusi toodud, siis pean ometi pikemalt mõne küsimuse juures peatama ja komisjoni seisukohta awaldama. Kõige pealt toodi ette, et komisjoni eelnõus ei ole keskkooli siht mitte küllalt selgelt ja täielikult üles märgitud, et Wabariigi Walitsuse eelnõus on see palju nõhjalikumalt tähendatud. Hariduskomisjon asus seisukohale, et wõimatu on kõike osa-sihte ära tähendada, wõimatu kõiki detailides ära määrata, mis keskkoolis olema peaks, waid tuleb walida ja üles tähendada, missuguseid lõpuresultaate saada ehk lõpuresultaat peaks olema. Üks lõpuresultaat oleks see, et keskkooli lõpetajatest peaks

saama haritud kodanikud. Mis selle sõna all mõista tuleb, see on muidugi wististe küsimus, mida ei saaks paragrahwides ära ütelda, ega ei saaks kä miskisugustes teaduslistes traktaatides näidata nõnda, et see igat ühte rahuldaks. Haritud kodanik on teatud mõiste. Meie näeme selle mõiste all isikut, kellel oleks kindel ilma waade, igakülgne arenemine. Arusaadaw, et sinna alla kuuluwad ka sarnased mõisted, nagu ühiskondline kõlblus, isamaa-armastus jne. Kui haridusministeeriumi poolt esitatud eelnõu waadelda, siis wõiks ütelda, et ei ole ka seal kooli siht kõige täpsemalt ja detailsemalt üles märgitud, nii et kui täienduste juurde üle minna, siis ka Wabariigi Walitsuse eelnõu ei rahulda kõiki nõudeid. Teine osa keskkooli ülesandest oleks ette walmistamine kõrgematesse õpeasutustesse astumiseks. Selle juures peatas pikemalt rkl. härra Ernits ja näitas, et ei saaks mitte kahte sihti ühendada ja sel juhtumisel, kui peaks keskkool ka ülikooli wastu walmistama, tuleks selleks wõib olla mõnesugused erilised täienduskursused käima panna. Ma juba oma sissejuhatawas ülewaates tähendasin, et Eesti keskkool ei ole oma korralduse poolest mitte kõige lühema wältusega, waid on ka mujal sarnaseid keskkooli, millel wältus on 11 aastat. Näituseks Prantsuse ja Daani keskkool. Tähendasin ka, et on mõnes riigis keskkooli õpetus weel lühema aja peale seatud, nagu Austraalias, kus keskkooli kursus kümme aastat kestab. Sarnaseid näitusi wõib weel mujalt tuua. Nii siis tähendab, et ei ole meil tarwis käia just Jaapani eeskujul ehk Saksamaa eeskujul, kus õpeaeg keskkoolis on liiga pikaks weni tatud ja kus selle tagajärjel õpilased wäga wanaks jääwad ja õieti oma eriülesannete jaoks ette walmistamise kohaselt enam küllalt wärsked ei ole. Nad on elust ja õppimisest juba liiga ära wintsutatud.

Teine küsimus, mille juures pikalt ja laialt peatas härra haridusminister, on usuõpetuse küsimus. Härra minister toonitas, et rahwa enamus soowib usuõpetust ja et ka suurem osa õpilasi usuõpetust wõtawat, nagu kiusteks sellele, et suurem osa keskkooli juhatajaid olewat usuõpetuse wastased jne. Ma ei tea, kas härra ministril sellekohane arwustiku materjaal olemas, kuid ma wõiksin omalt poolt tähendada, et on ka niisuguseid keskkooli õpetajate nõukogusid, kes ühel wõi teisel wiisil katsuwad usuõpetust

faktiliselt sunduslikuks teha. Ma wõiks tuua faktid härra haridusministrile ja härra Lattikule mitte kaugelseiswast piirkonnast. Wiljandis on üks keskkool, mille ülewalpidaja üks selts. Selles koolis on keegi wäga mõjuw isik, keda härra Lattik tunneb ja kes järgmiselt on ütelnud: „No, ma tahaksin näha, missugune tüdruk usuõpetust ei wõtaks.“ Kui niisugune mõjuw isik niisuguse mõjuwa lause ütleb, siis peawad tütarlapsed muidugi usuõpetust õppima. (Pahemalt poolt: Ei saa muidu leerist lahti ega saa mehele. Naer.)

Ma tahaksin wäikest korrektuuri härra haridusministri statistikasse teha ja ütelda, et wististe niisugust surwet ei ole teiselt poolt mitte awaldatud. (Wahelhüüded paremalt poolt.) Olge head, tooge faktid ette, kui teil neid olemas.

Pean ka parandusi tooma härra haridusministri poolt ettetoodud riikide suhtes, kus usuõpetust ei ole. Härra haridusminister algas Prantsusmaast peale ja jõudis nõukogude Wenemaa kaudu wäikeste Eesti juurde. Eesti pidi usuõpetuse wastaste hulka kroonima, mille sarnaseid ei ole kuigi palju. Mina tuletasin omalt poolt meelde kõige pealt Inglismaa korraldusi selles asjus ja tähendasin, et seal on palju wõitlust peetud usuõpetamise alal. Kui Inglis koolioludega tutwuneda, siis peab tõendama, et sarnast konfessionaalset usuõpetust, nagu meil seda tahetakse, Inglis riigi koolides ei ole. Kui seda taheti seadusandlisel teel maksma panna, siis näitasid järgmised walimised, et rahwas seda ei taha ja seadus muudeti ära.

Ma tuletaksin meelde weel Ameerika-Ühisriike ja paluksin lubada paar lauset ette kanda Ameerika keskkoolide kohta puutuwast kirjandusest, mis paremate Ameerika pedagoogide korraldusel wälja antud. Seal on öeldud usust ja koolist järgmist: Endised usuwormid, mis oliwad mõõduandwad koolielus, on Ühisriikide koolidest kõrwaldatud. Enamus kooliõpilastest ei kuule koolis üldse piiblist, ei palweta, ei saa usuõpetust ega usu list manitsust. Edasi tähendatakse, et moraali ei õigustata mitte üleloomulikudel alustel, waid ühiskondlistest waatepunktidest. Ameerikas on ka teataw reaktsioon selle wastu ja mõnes koolis katsutakse piiblit tarwitusele wõtta, mis ka on sündinud, selle peale waadatakse,

kui pedagoogiliselt lubatava nähtuse peale. Ameerika koolides kasutatakse moraali õpetuses kõike inimese mõtte sügawamaid awaldusi, loodusteadust, ühiskondliku elu nähtusi ja peetakse seda terve õpetuse töö juures silmas. Nimetatud teoses tähendatakse ka, et asjata on loota, nagu oleks õpetused ja manitsused selleks kohased, et kõlblust luua. Ameerika kool on leidnud õige abinõu, selle abinõu, mida härra Linnamägi siin asjata otsis, ja see on, kõlbline harjumus, mis oleneb kõlblisest kaswatusest, mis terwest kooli tööst ja olemisest läbi käib. Kui seda ei ole, siis õpetatagu kas wõi kümnet usku, aga inimene selle läbi ikka õndsaks ei saa. Need oleksid märkused härra ministri kõne kohta. Ma tähendan, et meie keskkool on seda rada käinud, mis Inglis keskkoolis juba ammu tarwitusel on, ka meie keskkoolis on eetika õpekawasse wastu wõetud.

Härra haridusminister leidis, et keskkool, kui ta maksuta on, ei ole õiglane. Mina arwan, et siis ei oleks ka õiglane, et wee ja õhu tarvitamine maksuta on. Aga tuleme selle küsimuse juurde praktilisest seisukohast ja vaatame, kas maksuta keskkool meil oleks tegelikult läbiwiidaw, kui palju see meile õieti kuludid tooks. Statistiliste andmete järele oleks meil praegu keskkooli wanemates klassides 12.137 õpilast ja algkooli klassides, mis on keskkooli juures, 10.800 õpilast. Kokku oleks siis 22.937 õpilast. Nagu näha, on keskkoolidest praegu peaaegu pooled õpilased algkooli klassides ja need algkooli klassid warem wõi hiljem kaowad sealt ära. Ka hariduskomisjoni eelnõus on näha, et sealt kuus klassi ära jääks, kuna Wabariigi Walitsuse eelnõu järele ainult neli klassi ära kaoks. Tähendab siis, keskkoolist jääksid need õpilased ära, kes nüüd algkooli klassides wiibiwad. Wõtame praegused wäljaminekud keskkoolide kohta, siis leiame, et nad ulatawad 133 miljonini. Ma ei hakka seda summat mitte poolitama, waid arwan, et $\frac{1}{2}$ sellest oleks, et rahuldada algkooli osa tarwidusi. Siiski leiame, et sellest summast — 133 miljonist — langeb ära üle 40 miljoni ja nii jääks meil üle 80 miljoni järele, keskkoolide wäljaminekuid. Keskkooli õpemaksu kohta peab tähendama, et see summa harilikult on 10% suuruses olnud, mõnes kohas 20% wiidud ja isegi ka 25%-ni. Kui meie wõtaksime selle osa 20%, ma usun et see wististe mitte wäga suur ei ole, siis

leiame, et sellest osast, mis keskkooli kõrgemate klasside ülewalpidamiseks ära läheb, riigikassal üldse 20 miljoni tuleks arwata. See oleks siis õpemaks terwelt nende keskkoolide kohta, mis meil riigis olemas. Ja kui nüüd 20 miljoni meie eelarwes oleks tõesti nii suur summa, mida ei saa kuidagi teisiti sisse wõtta, siis ei saaks maksuta keskkooli läbi wiia. Kuid meil on wõimalus teatud maksu korraldust nõuda, et tema enam ehk vähem ühtlaselt jaotatakse. Siin tähendati, kui keskkoolis maks oleks, siis peaks miljonnääri poeg rohkem maksma, kui mõni kehwea inimese laps. Kuid seda aga ei tehta mitte. Praegu aga teame, et tulewaste kodanikkude kaswatamine ainult wanemate õlgadel lasub. Ja kui nüüd teised kodanikud, kellel lapsi ei ole, ka neilt tulewastelt kodanikkudelt ometi midagi ootawad, siis juba õigluse mõte nõuab, et need ka lastekaswatusest osa wõtaksid ühel wõi teisel wiisil. Sellest järgneb, et ei ole mitte õiglusetu õpemaksu jaotada kõikide kodanikkude wahel. Mina tahtsin tähendada sellega, et meil õpemaksu küsimus pole nii traagiline, kui seda wahest tehakse. Paliu tähtsam oleks olnud sellest kõnelda maksuta algkooli läbiwiimise asjus. Kuid selle juures ei ole kahtlust, oleme selle ajajärgu juba läbi elanud. Wõiks weel küsimus tekkida, kas siis wäga suur juurdewool keskkoolidesse ei tekiks ja sinna nii palju õpilasi tuleb, et ei suuda nende jaoks ruumi leida. Kuid praegune seaduseelnõu, nagu härra Piiskar juba tähendas, ei ole sugugi nii, nagu tahaks riik lahendada ja rahuldada seda küsimust. Wabariigi Walitsus seab kokku keskkoolide wõrgu, Wabariigi Walitsus otsustab keskkoolide awamise küsimuse, Wabariigi Walitsus otsustab isegi paralleel-klasside awamise küsimuse jne., nii et sellega siis wõimalus oleks wõetud luua sarnase woolu tekkimist, mis meie koolide ülewalpidamiseks wäga kardetawaks, riskantseks majandusliseks operatsiooniks wõib saada. Iseäranis peatasid härra haridusminister ja ka härra Lattik meie tulewase kooli kohustuste juures õpilaste wastu. Ja seal leiti, et meie tulewane kool muutub niisuguseks, nagu seda jällegi kusagil maailmas ei ole nähtud. Tekib nõrkade ja laiskade toetamine, seal nähtakse ette nõrkadele õpilastele täienduskursused ja klass, nähtakse ette, et seal wabastatakse õpilasi neist ainetest, mida nad mõistawad sel määral,

nagu koolikawa seda nõuab. Ma tähendan, et isegi Wene ajal oli koolis tegelikult sarnane kord. Wene haridusministeeriumid püüdsid vähemalt vastu tulla, juhiti tähelepanu selle peale, et koolilastel on oma individuaalsed soovid ja neid tuleb tähele panna. Kui nüüd meie keskkoolides tõesti nendele individuaalsetele soovidele, ja arenemistungidele vastu tullakse, siis leitakse siin, et see oleks laiskuse kultiveerimine.

Nõrkadele toetamise võimaldamiseks on ette nähtud, et see sünnib siis, kui kooli ülewalpidaja selleks oma nõusolekut annab. Mispärast seda siis mitte korraldada, kui kooli ülewalpidaja leiab, et temal on võimalus selleks ainelist toetust anda ja kui pedagoogika nõukogul on tegelikult võimalik täiendawalt õpetada, miks seda siis mitte teha. (Haridusminister H. Bauer: Aga riigikoolis?) Mina arwan, et kui öeldakse kooli ülewalpidaja nõusolekuga, siis niisugusel juhtumisel walitsus riigikoolides oma nõusolekut peab awaldama. Wististe peawad siin teatud instantsid ette nähtud olema, kes peawad ära määrata, kas sedasugust asja võib lubada või mitte.

Härä Lattik leiab ülekohtuseks seda, kui keskkooli õpilasele lubatakse palwekirja kirjutada. Hariduskommisjonis tähendati selle kohta, et paljud keskkooli õpilased on juba täisealised, paljudel ei olegi wanemaid, nii et ei saagi kedagi palwekirja kirjutamisel omale abiks wõtta. See on isenesestki mõistetaw, et kui laps ei mõista palwekirja kirjutada, siis selle asjaga toime saawad wanemad. Niisuguste väikeste küsimuste juures ei tuleks üldsegi peatada. Seletada, et siin õpilaste laiskuse ja üleannetuse kultiveerimisega tegemist on, on minu arwates wäiklane. Ühtlasi näib see olevat nende pedagoogiliste woolude ignoreerimine, missugused igalpool maailmas walitsemas. Ikka ja ikka seatakse õpilase isik kooli keskpunktiks, mille ümber kooli tegewus keerleb, nii pedagoogika nõukogu, kui ka iga üksiku õpetaja töö.

Mõned üksikud märkused, mis on tehtud, näituseks, keskkooli juhataja hariduse kohta, on wististe ka liialdatud. Näituseks on tähendatud, et keskkooli juhatajaks võib olla isik, kellel ei ole, kui mitte kõrgemat haridust, siis vähemalt peab tema pedagoogilises mõttes silma-

paistew olema. Mida selle all mõeldakse, seda teab haridusministeerium wäga hästi. Tähendati, et hariduskommisjoni eelnõu on siin mingisuguse detsentralisatsiooni maksma pannud, et wõimu pedagoogika nõukogu kätte kiskuda. Keskkooli ülewalpidajatel ei olewat mingisugust wõimalust oma tahtmist läbi wia. Praegusel ajal on meil tendents wana korra juurde tagasi minna, muidugi sellepärast, et iga rewolutsiooni ajal sünniwad korralagedused, milledele on tarwis piir panna. Nii on ka koolide juures arusaadawalt awalikuks tulnud tahtmine üksikuid kooli wõimalikult painutada haridusministeeriumi ja kooliwalitsuste wõimu alla. Isegi Wene ajal püüti kooli selle surwe alt päästa, mida haridusministeerium lõi, ja katsuti hoolekogude loomise teel anda koolidele iseseiswa tegutsemise wõimalust. Meil on teada, et omawalitsuse koolid tõesti suutsid Wene ajal nii mõndagi asja läbi wiia ja kooliolusid paremasse seisukorda tõsta, kui seda mõni teine kool suutis teha. Ei ole sugugi õige, nagu tahetakse siin koolijuhatajalt wõi ülewalpidajalt seda mõju ära wõtta. Koolijuhataja kätte jääb kooli üldine juhtimine, nagu seda seaduses öeldakse, ja pedagoogika nõukogu oleks selleks kollektiivseks asutuseks, kes temaga ühes koos töötab. Koolijuhataja esitab kooli, tema ülesandeks on kooli puudutawate küsimuste otsustamiseks ettepanemine pedagoogika nõukogule, niisama tarwilikkude juhataste andmine õpetajaile ja ka õigus õpetajatele märkusi teha korratuste puhul; pedagoogika nõukogu hooleks jääks aga tundide jaotamine ja üldine õpetöö korraldamine. On loomulik nähtus, et õpetöö ärajaotamisest osa wõtawad ka need, kes faktiliselt tööd teewad. Sarnane seisukoht, nagu see oli wanal ajal, kus koolijuhataja ilma vastu rääkimata igale ühele oma osa kätte andis, ei ole meil mitte soowitaw. Hoolekogu kaudu võib kooli ülewalpidaja peale mõju awaldada, kuigi wähest piiratud kujul. Meie omawalitsuse asutused ei taha sagedasti osa wõtta kooli juhatamisest, see tähendab, et neil ei ole mitte seda paraati, mille kaudu kooli juhtida, nimelt hoolekogu. Hoolekogul ei suudeta hinge sees hoida ja asi antakse administratiwasutuse — kooliwalitsuse — hooleks, kes aga mitmel juhtumisel ei suuda kooli tegelikult juhtida. Näituseks wõtame maakonna kooliwalitsuse. Tihti peale asub kooliwalitsus

20 kunni 30 wersta, wõib olla weel kauge- malgi koolist, nii et ei suuda ette kujuta- da, et see asutus kooli seismises elus mingisuguseid mõõduandwaid ülesandeid saaks täita. Ei saaks ka ette kujutada, et suurema linna kooliwalitsus iga üksiku kooli tarwidusi suudaks kõigis üksikasja- des põhjalikult läbi arutada. Hoopis roh- kem wärskust ja sisu toodaks koolielusse, kui loodaks iga kooli juurde omawalitsuse orgaan, kuhu kutsutakse kui kooli ülewal- pidaja, esitajad, õpetajate kui ka lastewa- nemate esitajad. Niisugunē seisukord ongi hoolekogusse puutuwas seaduse osas ette nähtud.

Siin tähendati weel, et praegune hari- duskomisjoni poolt esitatud eelnõu taht- wat mingisugust rewolutsiooni toime panna ja ära häwitada need keskkooli klassid, mis algkooli kawa piirides tööta- wad. Neil keskkooli klassidel oleks siis teataw mõte olema, kui ei oleks wasta- waid algkooli klasse. Seal walmistataks siis õpilasi keskkooli astumiseks ette ja sel teel oleks garanteeritud keskkooli õpi- laste koosseis. Nüüd on aga meil wäga suur hulk wiiendaid ja kuuendaid klasse algkoolide juures ja kui meie peaksime weel omawalitsuste ja riigi keskkoolide juures ka wiiendaid ja kuuendaid õpea- sataid, siis oleksid nende wiimaste õpilased kindlustatud selle poolest, et nad tingi- mata keskkooli pääsena peawad ka sel korral, kui neil mingisugust annet ega wõimist ei ole. Meie ehitaksime siis tead- mata aja peale niisuguse eesõiguslise asu- tuse, nagu seda praegu on keskkooli ette- walmistamise klassid. Selles mõttes tu- leksid keskkooli alamad klassid likwidee- rida ulatuses, nagu algkool olema peab.

Härra Westholmi poolt seati üles kü- simine: kas on üldse selge ühtluskooli põhimõte ja kas ei oleks wast siin min- gisugust teist wõimalust wõimalik läbi wiia. Tähen dati weel, et keskkooli 11 aas- ta kursuse wältusel tekiks neli kontsentru- mi: 2 kontsentrumi algkoolis ja 2 keskkoo- lis. Seda wististi praegusest eelnõust järeldada ei saaks. Muidugi, halbades kätes muutub ka kõigeparem koolisüsteem soo- wimatuks. Ma ei ütlen mitte, et meie õpeta- jad, kooliwalitsused kui ka haridusminis- teerium kawatseksid kooli nõnda korral- dada, et tema õpilastele igawaks, asjata kordamiste asutuseks muutuks. Ühtluskooli põhimõte on igatahes paljudes riikides saa- nud hüüdsõnaks, mida püütakse teostada,

ja ma ütlen, et meid kadestatakse, awalda- takse rõõmu sel puhul, et meie saame oma kooli nõnda korraldada, nagu seda paljude teiste maade progressiivne õpe- tajaskonna nõudmine on üles seadnud. Wõib olla, et praegune seaduseelnõu liiga suure ühtlustamise läbi wiib, kuid peab arwesse wõtma seda kaootilist seisukor- da, mis praegu keskkoolides walitseb. Keskkooli õpetajad ja kooliwalitsused kaebawad, et ei tea, millest tuleb alata ja millega lõpetada ja õpilased pörkawad ühest koolist teise rännates suurte ras- kustega kokku. Siin tuleb mingisugune kord tingimata maksma panna, mis sel- lest kaosist wälja wiiks. Ja meie majan- duslist olukorda arwesse wõttes, wõima- lusi ära kasutades, mis see seaduseelnõu ette näeb, wõiks ütelda, et siin ei ole su- gugi nii kitsaid piire olemas, nagu härra Ernits tähendas, et ainult kahe tüübiga rehkendada tuleks, waid on wõimalus mitmekesidust luua, jättes õpilasele kui ka õpetajale wabadus õpeaineid gruppee- rida, nagu ma juba sissejuhatawas mär- kuses tähendasin, nõndanimetatud walita- wate ainete näol. Peale selle on ka wõi- malus ette nähtud eriaineliste koolide loo- miseks. Nii ei ole selle seaduseelnõuga mitte mõeldud niisugust shabloonilist üht- lustamist, nagu see mõnes teises seadu- ses ette tuleb.

Meie kuulsime härra Riigikogu liikme Piiskar'i poolt, et käesolew eelnõu ei ole- wat küllalt radikaalne. Siin ei wõimal- data piiramata paralleelklasside awamist, ei ole ette nähtud õpilastele abiandmist ja sellepärast olewat see maksuta kool ai- nult pettumuseks kujunenud. Kuid, ma ar- wan, et see seaduseelnõu on niiwiisi kokku seatud, et siin on arwesse wõetud need faktilised alused, mis meil on ole- mas, nii aineliselt kui ka waimliselt ja selles mõttes oleks praegune eelnõu kõi- giti wastuwõetaw.

Komisjoni aruandjana kordan weel ettepanekut, seda seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja J. Kuk: Aruandja poolt on ettepanek tehtud seda seadust esimesel lugemisel wastu wõtta. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Sea- dus on nähtawa enamusega esi- mesel lugemisel wastu wõetud. Riigikogu läheb järgmise päewakorra...

(Wahelhüüded: Lõpetada!) On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on vähemus. Ettepanek on wastu wõetud. Palun ettepanekuid teha järgmise koosoleku kohta. (Wahel-

hüüd: Juhatuses hooleks!) Ette on pandud, juhatuses hooleks jätta. Selle wastu ei waielda — loen ettepaneku wastu wõetuks. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Kukk.**

Sekretäär **A. Tupits.**